

Мар'ян Хомяк

КОРОЛІВСЬКЕ ВІПЬНЕ МІСТО
ВИШНЯ
(1368–1772)



*до 650-ї
річниці надання
магдебурзького права*

Мар'ян ХОМЯК

КОРОЛІВСЬКЕ ВІЛЬНЕ МІСТО

В И Ш Н Я

(1368–1772)

до 650-ї річниці надання магдебурзького права

Львів – 2018

УДК 94(477.83-21Судова Вишня):34.07] “1368/1772”

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України,
протокол № 4 від 5 липня 2018 року.*

Хомяк М. Королівське вільне місто Вишня (1368–1772). До 650-ї річниці надання магдебурзького права / Мар'ян Хомяк; Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України. – Львів, 2018.

Пропонована читачеві книжка, присвячена 650-річному ювілею надання міського права Судовій Вишні, є першою спробою показати її «магдебурзький період», який охоплює 1368–1772 рр. Зокрема, у виданні публікується привілей та поданий огляд особливостей соціально-економічного розвитку міста, поміж іншим – сюжети із боротьби вишенської громади за свої права. Чимало відомостей, використаних у дослідженні, є маловідомими, декотрі – опубліковані вперше. Читачеві потрібно мати на увазі, що більшість джерел з історії Судової Вишні окресленого періоду втрачені, що зумовлює оглядовий та фрагментарний характер висвітлення явищ та подій з минувшини нашого міста.

Видання здійснене за підтримки народного депутата України Ярослава Дубневича, а також депутатів Судово-вишнянської міської ради.

Зміст

Вступ	4
I. Привілей Казимира III	7
II. Минувшина Вишні до середини XIV ст.	13
III. Становлення та атрибути міста на магдебурзькому праві	16
IV. Соціально-економічний розвиток.....	25
1. Ремесло і торгівля.....	38
2. Суспільні конфлікти	44
Висновки	52
Список використаних джерел та літератури	54

Вступ

650-річний ювілей надання Судовій Вишні магдебурзького міського права є знаковою подією у житті міста передовсім як черговий привід поглянути на його історію, яка за археологічними даними охоплює більш ніж тисячолітній період, багатий на події, та все ще малодосліджений. Видання творчої спадщини Тадея Дмитрасевича¹ стало найкращим із можливих вшанувань цієї визначної постаті, однак його краєзнавчі історичні нариси, писані у другій половині 1960-х років, є неповними як з погляду фактажу, так і оцінки історичних джерел. Пошук нових матеріалів з історії міста дає надію на хороші результати, проте здебільшого коли йдеться про кінець XIX та початок XX ст., головне – міжвоєнне двадцятиліття. Це численна документація офіційних органів влади (намісництва, воєводства, повіту, поліції тощо), товариств, матеріали преси, розпорошені по десятках часописів. Їх виявлення потребує щонайменше часу, а також зусиль та коштів. Про стан дослідження історії міста я уже писав². Відтоді вдалося опублікувати низку більших і менших статей на інформаційному інтернет-порталі «Збруч»³. Всі вони – науково-популярні, та головне – побудовані на малознаних або зовсім невідомих матеріалах. Робота у цьому напрямку невинно триває, і маємо надію, принесе відчутні результати.

¹ Твори Тадея Дмитрасевича видані у трьох томах (Т. 1: Благословляю вишенські стежини. Судова Вишня; Львів, 2016. 421 с.; Т. 2: Душа моя – це струни на бандурі. 2016, 369 с.; Т. 3: Торкніться іскорки вогню мого серця..., 2016, 264 с.), у четвертому (Доземний уклін Вам, вишенський кобзарю..., 2016, 223 с.) уміщені спогади про нього.

² Хомяк М. Творець історичного вишенського краєзнавства // Дмитрасевич Т. А. Благословляю вишенські стежини: твори / упорядник О. Яремчук-Петьовка. Львів, 2016. С. 6–12.

³ Хомяк М. Судова Вишня 1927 р.: містечкові пристрасті. 03.11.2016. [Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/58263>]; Кава, мило і паркет. 02.01.2017. [Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/60677>]; Рейдерство і фарсові вибори: староста Ян Коритко та вишенські міщани у світлі люстрації 1629 року. 07.02.2017. [Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/62019>]; Дощ, хвороби та пильні справи. 27.02.2017. [Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/62829>]; Хрещення місіонера у Судовій Вишні. 15.07.17. [Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/68444>]; Мандрівні театри у галицькому містечку. 01.12.2017. [Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/73816>]; На що і скільки жертвували вишнянці? 18.12.2017. [Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/74511>]; «Засвідчуючи лояльність до польської влади». 27.01. 2018. [Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/75914>]; Критерій лояльності до Речі Посполитої. 22.02. 2018. [Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/76892>]; Заповіт графині. 20.03.2018. [Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/77856>].

Вивчення історії Судової Вишні пов'язане із особливостями трактування тих чи тих подій та явищ, притаманних поселенням, де проживали декілька великих етнічних груп, у нашому випадку – це українці, поляки та євреї. Очевидно, відштовхуватись потрібно від того, що місто розташоване на пограниччі – території своєрідного соціокультурного феномену, де відбувається переплетіння культур та народів із запозиченнями та асиміляцією, а з іншого боку – «іншування» за етнічною чи релігійною ознаками. Збережені джерела не дають нам підстав, аби наголосити на взаємній ворожості між українцями, поляками та євреями у «магдебурзький» період. Впродовж усієї історії міста українці тут були завжди у більшості, проте, участь в управлінні містом належала головно католикам, отже, переважно полякам або німцям. Однак в окреслений період релігійних конфліктів у Судовій Вишні не зафіксовано. Тому справжню ворожість між ними принесло ХХ ст. і особливо міжвоєнне двадцятиліття, коли релігійна толерантність поступилась національним протистоянням.

Міське самоврядування, яке отримала Судова Вишня, було, незважаючи на чимало застережень, своєрідною школою громадянського життя. Відстоювання своїх прав, якими міщани користувались згідно «давнього звичаю» чи привілеїв, змушувало їх виступати спільно проти зловживань адміністрації чи орендарів. Повсякденне життя схиляло українців, поляків та євреїв у тій чи тій мірі виявляти солідарність, не говорячи уже про постійні контакти у побуті.

Українська громада міста, яка не могла розраховувати на помітні ролі в його управлінні, зуміла неодноразово організовуватись. Два найвідоміші цього результати – заснування православного церковного братства 1563 року⁴ та функціонування школи малярів-іконописців⁵. Можливо, відсутність доступу до керівних посад змушувала українську громаду міста шукати інші форми соціально-економічного існування, серед яких братства, а пізніше – уже починаючи з кінця ХІХ ст. – різноманітні товариства (переважно місцеві філії чи гуртки), власний Народний дім і кооперативи виявилися найбільш дієвим інструментом.

⁴ Архивъ Юго-Западной России. Кіевъ, 1883. Т. VI. Ч. 1. Акты о церковно-религіозныхъ отношеніяхъ въ Юго-Западной Руси (1322–1648). Документ № 22. С. 52.

⁵ Його активність припадає на другу чверть ХVІІ ст., тоді як перші згадки про вишенських малярів - кінець ХVІ та друга чверть ХVІІ ст. Див.: Александрович В. Майстри «малих» осередків українського малярства історичного перемишльсько-львівського регіону першої половини ХVІІ століття // Соціум. Альманах соціальної історії. 2013. Випуск 10. С. 10.

Друга важлива особливість, з якою стикаєшся у вивченні історії Судової Вишні, пов'язана із загальним сприйняттям минулого «славним». Її дотримувався, зокрема, Т. Дмитрасевич, у якого ранні періоди історії мають помітно більше «позолоти», ніж ближчі до нас. Насправді у такому трактуванні багато хиб. Тенденція тут дуже чітка: чим менше даних, тим більше значення ми надаємо тим уривкам, де згадано, скажімо, цех, котрогось із вишенських малярів чи надання чергового привілею. «Магдебурзький» період в історії Судової Вишні можна умовно поділити на дві частини. Перша – від 1368 року і до середини XVII ст., друга – до 1772 р. Середина XVII ст. – є певною межею, опісля якої місто увійшло у довгий період стагнації, повільної, яку можна помітити лише з перспективи десятиліть та століть. Саме відтоді регулярно згадуються пустки, залишені дома – все це було результатом загального економічного занепаду у державі. Із закінченням «магдебурзького» періоду місту не вдалося вийти із кризи. Єдиний збережений інвентар судововишнянського мастку з 1831 демонструє суцільні руїни – майже кожний об'єкт потребував ремонту. Невтішну картину фіксували і мандрівники. Юзеф Август Шульц (1770–1831), подорожуючи Галичиною, залишив цінні описи тих місцевостей, де побував, і видав їх окремою книгою у 1809 році. Він пише: «Я прибув до цього міста (Судової Вишні – *М. Х.*) у неділю, у час ярмарку, на який прибуло багато селян з різних околиць. Заїжджі були п'яними настільки, що не могли рушити з місця. Наші коні не могли пробратись через цей натовп». Городок видався Шульцу «менш огидним», бо він «не дуже розгледів місцевість. Уночі небагато видно, дякувати Богу, на ранок я був уже у Львові»⁶. Цей уривок не може бути парадигматичним, проте показує, що для Шульца, як жителя Кракова, який часто бував у Львові, Судова Вишня було провінційним сірим містечком, яким у значній мірі залишається досі.

Ця книжка є першою спробою написання «магдебурзького періоду» історії Судової Вишні. Чимало даних тут публікуються вперше, що і повинно бути головною метою у вивченні історії міста на теперішньому етапі – збір нових даних, які згодом допоможуть створити великоформатну історію міста. Насамкінець, дякую проф. Романові Мар'яновичу Шусту, який запропонував мені написати до 650-літнього ювілею надання Судовій Вишні магдебурзького права цю книжку.

⁶ Schnür-Perłowski St. Cudzoziemscy w Galicyi (1787–1841). Kraków, 1902. S. 122.

I. Привілей Казимира III

Привілей Судовій Вишні на магдебурзьке право вперше опублікований латинською мовою у збірнику “*Kodeks dyplomatyczny Małopolski*”⁷. Оригінал не зберігся, текст взятий з пізнішого привілею – підтвердження короля Сигізмунда I, виданого у Кракові 4 травня 1539 р., облятованого в метричній книзі № 59. В Центральному державному історичному архіві у Львові у 123 фонді (Магістрат м. Судова Вишня) зберігається копія привілею Казимира III, зроблена польською мовою у XIX ст. Вперше українською мовою текст привілею опублікував автор цих рядків у судововишнянській газеті «Голос Громади»⁸.

Міських книг Судової Вишні до сьогодні не виявлено (як і для багатьох інших тогочасних міст України; припускають, що у деяких невеликих поселеннях вони просто не велися). Отож, привілеї дуже часто залишаються поодинокими свідченнями про початкову організацію міського життя.

DCCCXII. 1368. die 26. m. Martii, Sandomiriae Kazimirus rex Poloniae Ioanni de Dębica advocatium in civitate Sądowa Wisznia cinfert.

In nomine Domini amen. Largitas regum multipliciter commendatur, si ex grata donacione beniuola confirmacio subsequatur. Proinde nos Kazimirus Dei gracia rex Polonie ac terrarum (Cracouie), Sandomirie, Siradie, Lancicie, Cuiauiie, Pomeranie, Russieque dominus et heres, ad noticiam universorum tam presencium quam futurorum volumus deuenire, quod consideratis et inspectis equis et fidelibus seruicijs, nobis per prouidum virum Iohannem de Dambicz fideliter impensis et in futurum Deo dante impendendis, premissorum itaque ob respectum eidem Iohanni, suis veris et legitimis successoribus advocaciam nostram in Wisnya nomine dictam, cum redditibus infrascriptis, centum mansos in se continentem, videlicet sex mansis liberis, molendinis liberis, quotquot in fluvio Wisnya wigariter nominato, in intermedium Premisl et Lemburgam decurrente ac piscinis facere seu construere potuerit, omnibus

⁷ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* / wydał i przypisami objaśnił F. Piekosiński. Kraków, 1887. T. III. 1333–1386. S. 219–220.

⁸ Хомяк М. Привілей м. Судова Вишня на надання магдебурзького права // Судововишнянський голос громади. № 3. 29 квітня 2013. С. 3.

cameris pannorum, institorum, pistorum, carnificum et sutorum, uno balneo et uno braseatorio, sexto denario de censu et tercio de qualibet re iudicata et specialiter una quarta seu medio grosso de quolibet iuramento damus perpetuis temporibus, ascribimus, atribuimus, annectimus et incorporamus graciose cum potestate omnimoda supradictam advocaciam vendendi, donandi, commutandi ac pro sua suorumque posterorum voluntate conuertendi, nostro tamen et successorum nostrorum de consensu et voluntate speciali. Preterea pro ecclesia ibidem fundanda et rectore ipsius, qui pro tempore fuerit, duos mansos liberos cum duobus ortis et pascuis omnibus, pro pellendo grege quatuor mansos liberos perpetue deputamus, remouentes ibidem omnia iura Polonica modis et consuetudines universas, que ipsum ius Teutonicum Maidemburgense perturbare consueuerunt. Eximimus insuper, absoluimus et liberamus perpetue eundem Iohannem advocatum et omnes et singulos ciues et incolas predictae civitatis Wisnya ab omnibus iuribus, iurisdicionibus, citacionibus et penis omnium palatinorum, castellanorum, iudicum et subiudicum regni nostri et ministerialium (eorundem), ita quod coram ipsis vel eorum aliquo pro quibusuis causis tam magnis (quam paruis), puta furti, sanguinis, homicidij, incendij, membrorum mutilacionibus et alijs quibuscumque citati minime respondere aut aliquas penas soluere tenebuntur, nisi dumtaxat ciues et incole civitatis predictae coram avvocato ipsorum, qui pro tempore fuerit; advocatus vero coram nobis aut coram capitaneo nostro, qui in terra Russie pro tempore constitutus fuerit, dum tamen per letteram nostram sigillo nostro munitam euocatus fuerit, tunc de se querulantibus iure Theutonico sibi competenti respondere sint astricti. In causis autem criminalibus superius expressatis memorato Iohanni avvocato et sue posteritati iudicandi, sentenciandi, condemnandi et puniendi plenam et omnimodam damus et concedimus facultatem, prout ipsum ius Theutonicum in omnibus suis clausulis, punctis et articulis postulat et requirit. Preterea predictam civitatem nostram Wisnya et omnes ciues et incolas ipsa degentes, circa omnia iura, quibus civitas nostra Lembergensis fruitur ab antiquo, perpetuis temporibus volumus permanere, et nihilominus, ut eo sepe dictus Iohannes advocatus maiorem apponat diligenciam ipsam civitatem collocandi, omnes ortos, quos locare poterit, pro sua melioracione sibi damus et perpetuo assignamus, et intra limites eiusdem civitatis pisces piscandi et venacionem auium et aliarum quarumlibet ferarum exercendi damus et concedimus eidem Iohanni et suis posteris plenam et omnimodam facultatem. Insuper ut eo cicus eadem civitas valeat collocari, omnibus civibus et incolis in dicta civitate locatis et locandis ab omnibus nostris solucionibus et depaccionibus universis, quocumque

nomine vocentur, infra viginti annos datam presencium continue sequentes, concedimus libertatem; qua elapsa cives censu nobis et nostris successoribus octo scottos et (pro) decima quatuor scottos grossorum perpetuo solvare tenebuntur. Item ipse Iohannes et sui posterii ad quamlibet expeditionem cum hasta servare sint astricti. In cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus est appensum. Actum Sandomirie dominico die Iudica sub anno millesimo trecentesimo sexagesimo octavo. Presentibus Wilczkone castellano Sandomiriensi, Ottone capitaneo Russie, Bodzanta procuratore genetali, Predborio Craco viensi, Derskone Sandomiriensi subdapiferis, Grotone castellano Lubliensi et alijs multis fidedignis. Datum per manus Iohannis de Czarnkow vicecancellarij regni Polonie, decani Wladislaiensis, scriptum autem per Iacobum de Ossowa canonicum ecclesie Plocensis⁹.

Ф. 123 (Магістрат м. Судова Вишня). Оп. 1, спр. 1, арк. 1–2. Привілей короля Казимира Великого, наданий Яну з Дембці на вйтівство у м. Судова Вишня та місту на переведення його з польського на магдебурзьке право (22 березня 1368 р.; копія XIX ст.)

В ім'я Боже Амінь! Королівська щедрість стократно буває похвалена, якщо після вдячного надання люб'язно відбувається його підтвердження. Тому ми, Казимир III, з Божої ласки король Польщі і земель Краківської, Сandomирської, Серадзької, Ленчицької, Куявської, Помор'я і Русі пан і дідич¹:

Хочемо, аби дійшло до відома як теперішніх жителів, так і майбутніх, визнаючи гідні і вірні послуги, вчинені Нам ясновельможним паном Яном з Дембці, які в майбутньому з Божою поміччю повинні бути виконувати з огляду на наші обіцянки, цьому ж Янові і його законним наступникам вйтівство² наше у Вишні, що нікому не належить, яке охоплює 100 ланів³ з наступними прибутками: з 6 вільними ланами, вільними млинами, скільки таких на річці, званій Вишнею, що тече між Перемишлем і Львовом, зі ставками, які він міг би вибудувати, з усіма коморами драпірувальників⁴, перекупнів, пекарів, м'ясників і шевців, з однією лазнею, броварем, з шостим грошем⁵ з податку і третім від кожної судової справи, а, зокрема, з ¼ чи півгрошем від кожної присяги, на вічні часи даємо, записуємо, наділяємо, і ласкаво присуджуємо, що за будь-якої підстави це вйтівство продати, подарувати, замінити і згідно своєї і волі своїх нащадків повернути за

⁹ Kodeks dyplomatyczny Małopolski / wydał i przypisami objaśnił F. Piekosiński. Kraków, 1887. T. III. 1333–1386. S. 219–220.

нашою і наших наступників згодою й виразною волею. Окрім цього, для костелу, який повинен бути там закладений, і для його настоятеля два вільні лани з двома городами і для громадських пасовищ чотири вільні лани на вічні часи визначаємо. Крім цього, скасовуємо в тому ж місті всілякі польські права, які б німецькому магдебурзькому праву перешкоджали і звільняємо цього Яна, вїта, його наступників і всіх міщан з-під будь-якої юрисдикції всіх воєвод⁶, каштелянів⁷, суддів і підсудків та наших посадових осіб і віддаємо місто під юрисдикцію вїта і його наступників цілком, як цього приписи німецького магдебурзького права в усіх своїх клаузулах, пунктах і артикулах вимагають. Крім цього, хочемо, аби місто наше і всі його обивателі і мешканці, що в ньому осіли, всі права, якими віддавна наше місто Львів користується, на вічні часи посідало. І не менше хочемо, аби згаданий вїт Ян тим більшої пильності доклав стосовно осадження міста, всі городи, які б міг загосподарювати, для їх меліорації йому надаємо і на вічні часи призначаємо. І між границями цього ж міста даємо й уділяємо тому ж Янові і його наступникам певну й необмежену дію стосовно риболовлі і полювання. Крім цього, щоб це місто швидше здолало осадитись, всіх обивателів і мешканців там же посаджених і тих, що осадяться, звільняємо від усіх данин і зобов'язань, які б вони назви не носили, на протязі 20 років з дати нинішньої грамоти. Після збігу цього часу обивателі будуть зобов'язані сплачувати Нам і нашим наступникам 8 кін⁸, а десятину⁹ – 4 копи грошей. Сам Ян і його наступники в кожній военній виправі зі списом служити зобов'язані¹⁰. Засвідчуємо це печаттю нашою до нинішньої грамоти підвішеною.

Відбулось в Сандомирі, у власності судді, 1368 р. в присутності Вільчка, сандомирського каштеляна, Оттона, руського старости¹¹, Бодзантія, генерального прокуратора і т.д. та інших, гідних довір'я.

Даний через руки Яна з Чарнкова, підканцлера¹² Польського королівства.

[...] через Якуба з Оссови, каноніка¹³ плоцького, писаря нашого королівського двору.

Примітки:

¹ Казимир III не включив Королівство Русі до складу Польщі, а розглядав ці терени не як власність держави, а як свою особисту. Тому й іменував себе «паном та дідичем Русі» («*dominus et haeres Russiae*») (Див.: Войтович Л. Польський король Казимир III і боротьба за спадщину Романовичів // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2011. Випуск 46. С. 17–41.)

² Війт – керівник місцевого самоуправління у 14–18 ст. в Україні, яке ґрунтувалося на маґдебурзькому праві. Існували міські і сільські війти. Посада війта спочатку була спадковою, але з часом стала виборною. Здійснював судову і адміністративну владу, за що отримував частину податків і судових виплат.

³ Лан – міра земельної площі, що дорівнювала в середньому 20–25 га. Термін походить від нім. Lehen – лен, ленний маєток. Поширився через посередництво польської мови, де слово «лан» вживалося як назва земельної ділянки (XIII ст.), що площею була ідентична слов'янській мірі «плуг». На українських землях відомий з XIV ст. Існувало кілька типів ланів: франконський, королівський, селянський та ін.

⁴ Драпірування – ремесло з виготовлення завіс для дверей, вікон, стін та стель з тканин і бахроми для прикраси і розділення простору приміщень.

⁵ Гріш – польська срібна монета, а також грошово-лічильна одиниця. За Казимира III (1333–1370) карбувалася зі срібла за зразком празьких грошів.

⁶ Воєвода – у Польщі і Литві королівський намісник (у мирний час) та воєначальник (у воєнний час). Згодом воєвода стояв на чолі адміністративно-територіальної одиниці – воєводства. Посада воєводи була довічною. Був членом сенату (королівської ради). Проіснував у Польщі до кінця XVIII ст.

⁷ Каштелян – у Польській державі службова особа, яку призначав король або князь для управління «гроду» (замку) та навколишньої місцевості. Вперше посаду каштеляна запровадив Болеслав I Хоробрий. Призначався у кожне воєводство заступником воєводи. Каштеляну належала військова і поліцейська влада (згодом перейшла до королівських старост). Мав право брати участь у королівській раді (сенаті). У випадку скликання «посполитого рушення» (народного ополчення) каштелян командував шляхтою свого повіту під час воєнного походу. Посада проіснувала до XVIII ст.

⁸ Копа – одиниця лічби, що дорівнює 60.

⁹ Десятина – термін, що відомий з кінця X ст. і означав десяту частину доходів великого князя у Київській Русі, яка надавалася для потреб соборних церков. Згодом десятина відома як церковний податок, який сплачувало населення для утримання парафіяльного духовенства (становила десяту частину доходів господарства окремого двору). В Україні XIV–XVIII ст. десятина – це податок, який повсюдно збирався на користь церков, монастирів та духовенства. Були відомі загальні десятини – грішми, борошном чи харчами – та «снопова» десятина. В подальшому (до початку XX ст.) існувала лише як місцевий звичай територіальних громад будувати й утримувати своїм коштом громадські церкви.

¹⁰ Якщо у власне польських землях акт надання маєтків був одностороннім, то у Галицькій Русі йшлося про двосторонній акт, коли поруч із тими правами, котрі отримували шляхтич (або церква), прописувалися (доволі повно та чітко) обов'язки, які стосувалися передусім військової служби. Цей обов'язок був настільки вагомим для польських королів і їх намісників, що існувала практика дописування даної повинності до раніше виданих грамот, які її не містили. Див.: Зазуляк Ю. Навколо

полемики про феодалізм на Галичині XIV–XV ст. // RUTHENICA. 2006. С. 175. Подібні свідчення зустрічаємо у ревізіях королівських привілеїв, що відбулися у Городку в 1413 р. Допис, зроблений урядовцями королівської канцелярії, стосувався військової служби. Див.: Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин у Західній Україні. Серія 1: 1361–1530 / М. Грушевський // Записки НТШ. 1905. Т. LXIII. № VII.

¹¹ Староста – королівський урядник в Польському королівстві чи Великому князівстві Литовському. Вперше у Польщі з’явилися в кінці XIII ст. з ініціативи Вацлава II. У нашому випадку йдеться про генерального старосту – королівського намісника певної провінції чи воєводства. Руський староста – королівський намісник Руського воєводства.

¹² Підканцлер – заступник канцлера, один із найвищих урядів у Польщі періоду середньовіччя та раннього нового часу. В його обов’язки, серед іншого, входило ведення дипломатичної кореспонденції, видання привілеїв та королівських надань.

¹³ Канонік – член капітулу, ради духовних осіб при митрополиті або єпископі.

II. Минувшина Вишні до середини XIV ст.

Перші поселення міського типу на території сучасної Судової Вишні виникли щонайпізніше в X ст.¹⁰ Саме цим періодом датують городище (X–XII ст.), виявлене та досліджене археологічною експедицією Олексія Ратича упродовж 1956–1962 рр¹¹. Лише після першого польового сезону до Львівського історичного музею передали 60 знахідок, переважно уламків гончарного посуду. У подальші роки археологічна експедиція зосередила увагу на дослідженні двоскладового городища, поселення і кладовища. Про важливість Вишні як оборонного пункту на одному із головних шляхів регіону окресленого періоду, вказують кліті-зруби – дерев'яні конструкції, розмірами 3,5 x 4,5 м, частина яких, на переконання археологів, використовувалась також і для військових цілей¹². Дослідження давньої Вишні дали змогу виявити 51 нежитлову кліть-городню, 47 з яких розташовувались на валу дитинця, а 4 – на посаді. З-поміж інших цікавих об'єктів вартують згадати рештки вежі з коридором¹³. Найновіші дослідження проводились нещодавно –

¹⁰ Терський С. Військово-оборонний комплекс східного кордону давнього Перемиського князівства (за пам'ятками Мостиського району Львівщини) // Історико-культурна спадщина в демократичному суспільстві: сприяння діалогу, примиренню та відповідальності: тези II-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 17–18 квітня 2015 р. Львів, 2015. С. 120.

¹¹ Про експедиції О. Ратича див.: Петегірич В. Олексій Ратич – дослідник пам'яток княжої доби Прикарпаття і Волині // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 10. 2006. С. 11–16. Ініціатором розкопок у Судовій Вишні – урочищ Замчисько, Вали і Деберки – був місцевий краєзнавець Тадей Дмитрасевич (1906–1976). Див.: Шуст Р. Слово про вчителя // Дмитрасевич Т. Благословляю вишенські стежини...: твори. Львів, 2016. С. 17.

¹² Корчинський О. До питання про типологію оборонних укріплень городищ Верхнього Подністрів'я VIII – початку XIV ст. // Фортеця: Збірник заповідника «Тустань» на пошану Михайла Рожка. Львів, 2009. Кн. 1. С. 249.

¹³ Терський С. Військово-оборонний комплекс... С. 119. У 1973 р. за актом № 1601 від 26 грудня чисельна колекція з розкопок у Судовій Вишні 1957–1962 рр. була передана на зберігання до Львівського історичного музею. Упродовж 1983–1984 рр. згадана колекція була взята на облік у фондовій групі «Київська Русь» ЛІМ. Металеві предмети поступили відреставрованими. Етикетаж з польовими шифрами переважно зберігся.

починаючи з 2004 року. Вони не торкались спеціально Судової Вишні та її відомих пам'яток, а регіону межиріччя річки Вишні, Дністра та Щирця. Територію між Судовою Вишнею та довколишніми селами – Дмитровичами і Довгомостиськими, обстежили восени, зібравши доволі поверховий матеріал з пам'яток Судова Вишня I, II, III, IV і V¹⁴.

Засновниками поселення на місці сучасної Вишні були поза сумнівом місцеві слов'янські племена. Іноетнічний елемент, зважаючи, що вже тоді через ці терени проходили важливі торговельні шляхи, міг бути досить строкатим. В період з X ст. тут фіксують присутність інших народів, зокрема, угорців. Археологічні знахідки стародавнього угорського горизонту в Судовій Вишні нерідко тлумачать, як сліди їхнього проходу чи міграції цими теренами. Зокрема, вони можуть бути пов'язані також з вторгненням та пограбуванням угорцями території Малополющі. Поховання, виявлені в Судовій Вишні (також у Перемишлі й Галичі) схиляють деяких дослідників до думки про ймовірне тимчасове панування угорців над місцевими слов'янськими племенами¹⁵.

Вишня княжої доби у письмових джерелах – це темне середньовіччя у буквальному сенсі. Єдина згадка – літописна (мало якому місту пощастило потрапити на його сторінки!), з 1230 (1231) року. У відповідному пасажі розповідається про те, що тисяцький Дем'ян повідомив князя Данила Романовича про змову у Вишні, організовану опозиційним йому угрупованням із передовсім перемишльських бояр з сім'ї Молибоговичів на чолі з белзьким князем

¹⁴ Гупало В., Булик Н. Розвідкові роботи в басейні р. Вишні // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 10. 2006. С. 247–248; Войцещук Н. Археологічні дослідження басейну річки Вишня на Мостищині у 2011 році // Археологічні дослідження Львівського університету. 2015. Випуск 19. С. 142–173.

¹⁵ Sfrangeu F. Hungarian's migrations to pannonian field in the light of the researches in the southern Poland // *Analele Universitii din Oradea. Istorie-Arheologie*. T. XIX. 2009. p. 18. Див.: Florek M. Osadnictwo grup ludności z terenu Wkgier w Maiopolsce i na Rusi Halickiej w XI–XIII w. w świetle rydel archeologicznych i toponomastycznych // *Wczesne średniowiecze w Karpatach polskich* / red. Jan Gancarski. Krosno, 2006. S. 729–740.

Олександром Всеволодичем та вишенським боярином Филипом¹⁶. У місцевому замку на князя чекала смерть, тому викриття змови тисяцьким Дем'яном врятувало Данилу Романовичу життя. Подальша доля Филипа невідома¹⁷. Його присутність у Вишні вказує на те, що місто, як, напевно, і околиці, він тримав в управлінні чи «кормлінні»¹⁸. На думку дослідників Вишня була центром північно-східного уділу Перемишльського князівства¹⁹, розташувалась на важливому шляху зі Звенигорода до Перемишля²⁰. Городище XII-XIII ст. в урочищі Деберки – це власне замок літописного боярина Филипа²¹. Фортифікаційний комплекс був споруджений у період включення теренів Східного Прикарпаття до складу Київської держави²². Очевидно, Вишня виникла на торговельному шляху, який з'єднував Русь з Центральною Європою. Уздовж цієї економічної артерії розташовувались, окрім Вишні, Городок, Сянок, Ряшів та ін. Торговельні шляхи вели зі сходу на захід – з Києва до Кракова, Праги та Регенсбурга²³.

¹⁶ Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст. Дослідження, тексти. Львів, 2004. С. 252–253. Філіп із Вишні вперше згадується у літописі під 1208 р., коли він тікає разом з Судиславом Бернатовичем та Володиславом Кормильчичем до Угорщини під час розправи Ігоровичів над боярами. Див.: Петрик А. Угорська партія в контексті політичного розвитку Галицько-Волинської держави // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич, 2005. Випуск IX. С. 185.

¹⁷ Що ж до інших учасників змови, то князь Олександр втратив Белз, Молибоговичів ув'язнено і позбавлено володінь, частина боярства втекла до Перемишля. Філіп, очевидно, також позбувся володінь або ж був убитий. Петрик А. Угорська партія в контексті... С. 187–188.

¹⁸ Петрик А. Боярські двори та економічне становище бояр Галицько-Волинської держави // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Випуск XI–XII. Дрогобич, 2008. С. 70. Див.: Рапов О. К вопросу о боярском землевладении на Руси в XII–XIII вв. // Польша и Русь: Черты общности и своеобразия в историческом развитии Руси и Польши в XII–XV вв. Москва, 1974. С. 120–125.

¹⁹ Терський С. Військо-оборонний комплекс... С. 117. Автор висловлює дивне припущення: «Вже сама назва річки вказує на центральне поселення даного уділу»(?).

²⁰ Ibidem. С. 118.

²¹ Терський С. Середньовічні археологічні пам'ятки у Судувій Вишні на Львівщині: історія та перспективи дослідження // Historical and cultural studies. 2015. Vol. 2, Num. 1. С. 97. [Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hcs_2015_2_1_20].

²² Терський С. Військо-оборонний комплекс... С. 118.

²³ Рудий В. Господарство та торговельні зв'язки населення Перемишльської землі в IX–XIII ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2002. Вип. 37/1. С. 82.

III. Становлення та атрибути міста на магдебурзькому праві

22 березня 1368 р. привілеєм польського короля Казимира III Вишня отримує магдебурзьке право. Це була т.зв. друга хвиля поширення німецького міського самоврядування на українських землях, пов'язана із поступовим захопленням цих теренів Польським королівством. До кінця XIV ст. магдебурзьке право отримали 37 міст²⁴. Вишня, отримавши міський статус, ніколи його не втрачала, що свідчить про її певний соціально-економічний потенціал та відносно сприятливі умови для розвитку упродовж наступних століть. Слід наголосити, що на момент отримання магдебурзького права Вишня було містом галицької частини королівства Русі – у склад Польського Королівства ці терени увійшли щонайскоріше у 1387 р.

Кожне «новостворене» місто проходило певні етапи свого становлення, пов'язані передусім з господарськими наданнями (ремесло і торгівля), просторовою розбудовою та залюдненням, побудовою католицького храму (споруджувався на початкових фазах заснування) та ін. Вишня не була винятком, проте щодо неї недоцільно

²⁴ Білоус Н. Магдебурзьке право // Енциклопедія історії України. У 10 томах. Київ, 2009. Т. 6. С. 413. Огляд причин запровадження магдебурзького права в українських містах див.: Водотика С., Савенок Л. Сучасні візії причин появи магдебурзького права в Україні // Чорноморський літопис. №10. 2014. С. 113–118. Містозасновницькі ініціативи польських монархів мали чимало резонів, один із яких – можливість отримання додаткових грошових прибутків. Так, наприкінці 1421 р. Владислав Ягайло видав листа, адресованого, серед інших, мешканцям Судової Вишні, в якому у зв'язку з опустошенням скарбу, вимагає, аби склали на майбутній похід проти Тевтонського Ордену до Великодня (12 квітня) по два гроші від гривни з маєтку, тобто королівський шос, але збільшений у чотири рази (так звана kwadrupla). Цю вимогу король підпер погрозою покарання у випадку відмови виплати. Черговий лист такого змісту був виданий на початку 1422 р.: у ньому Судової Вишні не згадано (хоча згадано декілька з попереднього листа), також зникли погрози щодо покарання. Див.: Nowak B. Miasta czerwono-ruskie w politycznym iusciu królestwa za panowania Władysława Jagiełły // Кризь століття: студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя / редакційна колегія: Олексій Вінниченко (науковий редактор) та ін. – Львів, 2012. С. 58–59.

говорити про т.зв. післялокаційний розвиток в усіх його складових, оскільки поселення існувало задовго до надання йому німецького міського права, на відміну від пізніших численних поселень, заснованих на т.зв. сирому корчужанні. Вишня – долокаційне місто, з певним регулярним укладом забудови. Дослідники вважають, що первісною була веретеноподібна форма центрального майдану, названа в історичній літературі *торжиськом*, *руською торговицею*, *вічевою площею* чи *руським ринком*. Оскільки такий майдан мав видовжену форму, його називають «*довгим ринком*». Вони властиві тим поселенням, котрі перебудовувались опісля отримання магдебурзького права²⁵. Вишня є прикладом такого міста – її ринкову площу було інтегровано в існуючу планувальну структуру. Це і є характерною ознакою розпланування долокаційних міст – закладення ринкової площі на місці давнього композиційного ядра міста²⁶. Веретеноподібні довгі ринки розташовувались на осі торгового шляху. За підрахунками площа долокаційного ринкового майдану у Вишні становила 1,58 га (2, 82 морги)²⁷. Звісно, забудова міста зазнала певних змін. Судова Вишня, як і більшість міст Перемишльської землі, було оточене ровами, валом та парканом.²⁸ До того ж ставки, річки і болота давали додаткові шанси на успішну оборону. У місті було три підйомні мости з 4 баштами. Остання із них ще стояла у 1839 році²⁹.

Переведення на магдебурзьке право привносило у звичний до того триб життя поселення нові правові та суспільно-економічні форми. Насамперед – нові міські атрибути. Очевидно з цього часу у Вишні магістрат починає послуговуватися новою печаткою – із зображенням

²⁵ Каплінська М. Довгі ринки в історичних містах Східної Європи // Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». Серія: Архітектура. Львів, 2013. № 757. С. 303, 305.

²⁶ Каплінська М. Архітектурно-містобудівні принципи регенерації ринкових площ історичних міст західного регіону України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури. Львів, 2015. С. 57–58.

²⁷ Каплінська М. Довгі ринки... С. 303, 305.

²⁸ Motylewicz J. Miasta ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVII i XVIII wieku. Przemyśl; Rzeszów, 1993. S. 81.

²⁹ Площанській В. Судова Вишня (для монографій мстностей вь Галиції) // Слово. Р. XV. Ч. 25. С. 1

вишневого дерева. На думку фахівців, стиль виконання та характер шрифту дають усі підстави для припущення, що її толока походить з XIV ст., отож, печатка могла появиться разом із магдебурзьким правом, як його обов'язковий атрибут³⁰.

Неодмінною умовою отримання міського права був католицький храм. Перша згадка про плебана з Судової Вишні – Томаша – відноситься до 1393 р., хоч фундація костелу мала відбутись згідно привілею на магдебурзьке право, виданого Казимиром III³¹. Наступники плебана Томаша, починаючи з 1427 року, вписані до візитаційних актів біскупа Яна Шембека за 1721–1722 рр. (на основі протоколу візитації ксьондза Фридерика Алембека за 1636 р.)³². Як виглядав перший костел – невідомо. Мурований храм наприкінці XVI ст. почав зводити Якуб Соліковський, місцевий пробощ з 1589 р., який встиг довести споруду до висоти вікон. Закінчував будівництво наступний пробощ Каспер Рожинський, а костел разом двома вівтарями посвятив (консекрував) перемишльський єпископ Ян Венжик у 1620 р. Це був костел Св. Миколая і знаходився він біля ринку, зі сторони в'їзду до Перемишля³³. Відомо, що вівтар в каплиці Св. Анни, посвячений разом з костелом у 1620 р., фундував вишенський міщанин Станіслав Боднар, а образ Божої Матері Розарія (Matki Boskiej Różańcowej) – Станіслав Крамар³⁴.

Звісно, православний храм мав існувати у Судовій Вишні ще задовго до переведення міста на магдебурзьке право. Церква у досліджуваній період була завжди дерев'яною. Храм Пр. Трійці, який описував відомий дослідник українських дерев'яних церков Михайло Драган, відомий з 1637 р. Він був споруджений за взірцем візантійських базилік (апсидів). Вишенська церква складалася з простору нав, замкнених від сходу трьома апсидами, з яких середня

³⁰ Гречило А. Українська міська геральдика. Київ; Львів, 1998. С. 23. Див.: Gumowski M. Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku. Toruń, 1960.

³¹ Kaleciński M., Ostrowski J.K. Kościół parafialny p.w. Najświętszej Panny Marii Wspomożenia wiernych w Sądowej Wiszni // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego / red. Jan K. Ostrowski. Kraków, 1995. T. 3. S. 155.

³² Ibidem. S. 155.

³³ Ibidem. S. 156; Площанській В. Судова Вишня...С. 1.

³⁴ Kaleciński M., Ostrowski J.K. Kościół parafialny...S. 155.

(бема) є більша від бічних (протезіс і діяконікон). Всі три апсиди займають усю ширину нав. М. Драган, систематизуючи дерев'яні церкви XVI–XVII ст. з трьома апсидами у плані, відніс церкву у Судовій Вишні до гранчастих пресвітеріїв з прямокутними бічними апсидами. Храм мав однорідний верх з одним восьмибічником і одним заломом. Між тим, судововишнянська церква була зразком будівництва, коли усі вікна бабинця і пресвітерії є округлі³⁵. Значно пізніше, у середині XVII ст., в Вишні навіть існував жіночий монастир, на що вказує згадка у Крехівському пом'янику ієромонаха Діонісія Синкевича – «Упис інокінь монастиря Вишеньського». Очевидно, це була невелика монастирська обитель, з декількох осіб, які інтенсивно створювались упродовж XV–XVII ст.³⁶

Міське суспільство XIV–XV ст., тобто в період, коли відбувалося становлення міст на магдебурзькому міському праві, у нашому випадку – в межах Королівства Русі, – це, за влучним висловом Єжи Ключовського, «федерація тисяч малих громад, своєрідних «локальних демократій», передвісників значно пізнішого громадянського суспільства»³⁷. Однією із форм суспільної організації громад були братства. Відомо, що братство в Судовій Вишні було одним із перших відомих на українських землях – грамоту на його заснування надав 1563 р. перемишльський єпископ Антоній Радилівський. Тут зазначимо, що мова йде власне про братства, тобто фіксується у джерелах сам термін³⁸.

³⁵ Драган М. Українські дерев'яні церкви: генеза і розвій форм. Частина I. Львів, 1937. С. 51, 53, 56, 77, 98.

³⁶ Коссак М. Шематизм Провінції св. Спасителя Чина св. Василя В. в Галиції и Короткий Погляд на монастири на Монашество Руске, от заведеня на Руси Віри Христової аж по нынешное время. – Львов, 1867. – С. 5–210; Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу (Передрук із Записок Чина Святого Василя Великого. – Жовква, 1926. – Вип. 1 – 2. – С. 70 – 104) / Іван Крип'якевич // Лавра. – 1999. – № 5. – С. 45 – 64; Михайлюк Н. (Сестра Назарія, ЧСВВ). Короткий огляд жіночих василіянських монастирів Перемишльської Єпархії // Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції. м. Львів, 24–25 листопада 2011. Львів, 2011. С. 34.

³⁷ Ключовський Є. Історія Польщі до кінця XV ст. Люблін, 2005. С. 111.

³⁸ Довший час в історіографії дотримувались думки, що братства існували на українських землях уже в XV ст., проте з джерел випливає, що йдеться про певні

**Грамота Антонія Радилівського, єпископа Перемишльського і Самбірського, на заснування православного церковного братства в місті Вишня, при церкві Трійці. Устав братства.
18 серпня 1563 року³⁹.**

Въ имя Отца и Сына и Святаго Духа, аминь. Станся ку вѣчнои памяти, кому есть потреба, и нынѣшнимъ и потомъ будущимъ. Мы, смиренный Антоний Радилевский, епископъ Богомъ спасаемыхъ градовъ Премышля и Самбора, з вѣдомостію всего крылоса и духовенства нашего столечной церкви святого Іоана Крестителя, яко есть лѣпо свято закону грѣческаго, научено Богомъ и положено святыми апостолами и святыми отци любовъ духовную и братскую имѣти намъ сполна, мѣщане и предмѣщане, ктож будет хотѣль, прислухаючи къ храму церкви святыхъ и животворыщія и нероздѣлимая Троици до мѣста Вишнѣ, хотячихъ присоеенія и теплѣйшого мощне у вѣрѣ къ милостивому Богу и Пречистой Его Матере и святыхъ Троици, для душевного избавленія и по сѣмерти покоя и на память вѣчную предкомъ и родителемъ ихъ, яко изволили доброю волею и умысломъ правдивымъ, пришли и жадали насъ, абысмо имъ дали листъ ку братству всемъ посполите вышечисанымъ и потомкомъ ихъ. Ино мы, съ благословеніемъ Божиимъ, обачили рѣчь слушную и Богу подобную, сгадалися, дозволили и дали сей листъ, под печатю столечности нашеи. И заповѣдаемъ таковымъ, под казню душевною и клятвою Божію и святыхъ отецъ 318 иже въ Никеи, абы дрѣжали единъ съ другимъ братство сполон; а если бы которыи выступаль и не хотѣль послушнымъ быти, того отлученіемъ закону святого и клятвою карати и съборной црковь, мають быть караны винами ниже писаными. И сходитися уреченого дне до брата старшого цехмистра, кѣторого събѣ выберуть, послушнымъ его бытии и в

міщанські об'єднання, про міщан-опікунів церков (ктиторів чи витрикушів). Ярослав Ісаєвич аргументовано доводив, що підстав ототожнювати міщанські об'єднання XV ст. пізнішим братствам немає. Вперше термін «братство» зустрічаємо у статутах львівських передміських братств Благовіщення 1542 р., Миколи – 1544 р., та Судової Вишні – 1563 р. Ісаєвич Я. Найдавніші документи про діяльність братств на Україні // Історичні джерела та їх використання. Вип. 2. Київ, 1966. С. 13, 14, 18.

³⁹ Архивъ Юго-Западной Россіи. Кіевъ, 1883. Т. VI. Часть первая. Акты о церковно-религіозныхъ отношеніяхъ въ Юго-Заданой Руси (1322–1648 гг.). С. 50–52. Текст, поміщений у збірнику, взятий з оригіналу, виконаному на пергаменті, який зберігався в архіві при церкві Св. Іоанна в Перемишлі.

почтливости мсти, як залежить старшому; а о што имь потреба къ закону святому душевнои помочи, такоу порадѹ имсти, а не послушногo и выступногo межѹ собою карати. – А се мы мѣщани у Вишни закону грѣческогo зволилися есмо вшитци въсполокъ братство имѣти. Кто хочеть прѣяти з доброй волѣ, прѣвѣе маеть дати 6 грош личбы полскои, а прѣемши братство, мають ся сходити у громаду въ 4 неделѣ. А зышедшия в братство, мають класти до скрынѣкы по грошику; а кторогo застанеть знакъ братскый цѣха а не поидеть за нимъ, якъ обышлють, на томъ вины грошикъ. А то братство для того вчинено: на кого Богъ изволить преставитися от сего свѣта, кто его дрѣжит, повинень за тѣломъ до гробу поити, под виною фунтомъ воску, едно еслибы в небытности и причиноу явноу под свѣдоцствомъ. Якъ ся зыидут до братьства, маеть другъ друга в почтливости мѣти, не примовляти собѣ, в лавѣ сѣдячи. Хто бы ся тгнулъ словомъ на кого не почтивымъ, на того вины црковныи фунтъ воску без отпущу. Если будеть выступнымъ, маеть уступити, за розказанемъ братьскимъ; а не схочет ли выступити, много разъ будут ему казати, толко вины дати грошиковъ. А если не умѣеть справовати што ему потреба, маеть просит братовъ на порадѹ: повинни ему порадни бытии правдиве, а вшедши с порадѹ, маеть дяковати вшиткымъ братомъ. А кторыи бы мѣль обмовляти братство и цехмистра, досвѣдчатъ на него в поли 1, в мѣстѣ 2, – на томъ вины црковной фунтъ кадила без жадного отпущу. Якъ же будутъ выбирати межѹ собою старшого брата цехмистра, на кого зволятъ, не маеть ся с того вымовляти, под виною фунтъ кадила; едно еслибы немощнымъ былъ, и то слушне, если его брата выпускають, змовившисе, то можетъ бытии волень с того. А скрынѣка маеть бытии справнее у цехмистра, а ключъ по каждого брата рядомъ дрѣжати. – Сіе писаніе написах вамъ от заповседеи святыхъ апостол и богоносныхъ отецъ, изложивших чинъ црковныи. Аще съхраните, блажени будете; аще ли преступите или в нераданіе обернете, то и сами узрите и отвѣтъ дасте пред Богомъ въ день судныи. Благодатію Господа нашего Исус Христа, ему же есть хвала съ Отцемъ и Сыномъ и святымъ Духомъ, нынѣ и всегда и въ вѣки вѣковъ, аминь. – Дата въ градѣ Премышли, мѣсяца августа 18 день, лѣта Божія по рождествѣ Христовѣ 1563. А при томъ были крыдошане наши и священници Премыщи: намѣсникъ Василій, Лазар, Василій, ермонахъ Ѳеофанъ, Заленьскый, Негребецкый, Ясманицкый, Юровскый, діакони: Іоан, Стефанъ, мѣщани и много иных добрыхъ людѣй и служебниковъ нашихъ шляхетныхъ и вѣры годныхъ.

Вишенські католики упродовж XVI–XVIII століть також мали свої братства – Найсвятішої Діви Марії, Св. Анни та Розарію⁴⁰.

З надаванням самоврядування куди суттєвішими були зміни в організації управління та економічного життя Вишні. Магдебурзьке право вказує не тільки на заснування нового міста, але й на створення принципово нової громади. Основу цієї нової форми співжиття складала своєрідна структура міського населення. Міщани – фахово й станово – орієнтувалися на ринок, на розвиток товарно-грошових відносин. Зрештою, місто дуже часто виступало каталізатором, завдяки якому у ці відносини втягувалася довколишня сільська округа. Класичним для знавців міської проблематики є вислів, що міське повітря робило його жителів вільними. Дане правило не поширювалось на Польщу. Свобода в першу чергу була зв'язана з вибором фаху. Міщани у невеликих містах, яким і була Вишня, зазвичай також займалися рільництвом і вирощували худобу, але дуже часто це не було основним заняттям, а додатковим, поряд з ремеслом, хоча й необхідним.

Міське самоврядування згідно магдебурзького права полягало у створенні міської ради і лави (міського суду) – органів, які творили магістрат. Найчастіше там засідали ремісники, як найактивніший елемент у малих містах; купці зустрічались значно рідше. Міська рада та лава були покликані виражати та захищати права та інтереси міщан. На ділі, в'їт, який очолював лаву, був найперше виразником інтересів не міської громади, а королівського старости. Сама ж посада була до певної міри синекурою⁴¹, про що свідчить інтерес до неї з боку шляхти. Оскільки Вишня була королівським містом, то підпадала під юрисдикцію старости. Численні суспільні конфлікти між королівськими намісниками і міщанами, що частенько траплялись у тодішніх містах Польського Королівства, а згодом і Речі Посполитої, дали привід до дискусії між істориками щодо того, де краще жилось міщанам – у королівських чи приватних містах. Попри всі аргументи слід відзначити, що визначальним фактором тут була особа старости/власника.

⁴⁰ Koleciński M., Ostrowski J.K. Kościół parafialny p.w. Najświętszej Panny Maryi Wspomożenia wiernych w Sądowej Wiszni // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego / red. Jan K. Ostrowski. Kraków, 1995. T. 3. S. 155.

⁴¹ Синекура – добре оплачувана посада, що не вимагає особливої праці.

Першим відомим нам війтом був Ян з Дембиці, згаданий у привілеї. Відтворити список наступних війтів, як також старост чи орендарів (посесорів) проблематично з огляду на розпорошеність джерел і ускладнений доступ до них. Наступними відомими війтами були представники родини Панашів; про них залишилась згадка у джерелах, оскільки вони виступали вірителями у кредитних справах (війт Сигізмунд Панаш та діти війта Михайла та Катерини Панашів – Ян, Павло та Анастасія⁴²). У Польському королівстві і згодом Речі Посполитій існувало явище «дідичного війтівства», тобто спадкового. У Судовій Вишні воно протривало принаймні до середини XVII ст. Йдеться про те, що старости, приймаючи адміністративну посаду і маєтки, що належали до староства, захоплювали також війтівства⁴³. Ми не знаємо більшості імен тих, хто був старостою чи війтом у Вишні. Згадки принагідні і виявлення повного переліку вимагає дуже ретельного пошуку. Так, окрім Панашів, ми не знаємо ні війтів, ні старост з XV ст., згадки з'являються шойно з XVI ст. 7 січня 1531 р. війтівство у Судовій Вишні згідно акту короля Сигізмунда I, виданого у Пйотркові, перейшло до шляхтичів Лисаковських; 12 серпня 1534 р. Сигізмунд I віддає Судову Вишню в адміністрування Петрові Кміті, а 16 вересня 1537 р. надає йому ж і війтівство. У зв'язку з цим з'явився документ від 3 жовтня 1537 року, у якому вишенське війтівство оцінено у 860 злотих («*Taxatio advocatiae, in oppido Wiśnia consistensis, per commissarios regios facta, ad summamque octingentarum sexaginta (860) marcarum numeri Polonicalis reducta*»). 20 вересня 1539 року у Кракові Сигізмунд I підтвердив зречення війтівства Петром Кмітою на користь Чурила. Та вже 22 вересня 1539 р., Кміта отримує його знову⁴⁴. У середині XVI ст. вишенським старостою був Спитко Йордан. Про це дізнаємося із розмежування земель між містом Вишнею та селом Дмитровичі у 1602 р⁴⁵. Процес відбувався за участі

⁴² Ungeheuer M. Stosunki kredytowe w ziemi przemyskiej w połowie XV wieku. Lwów, 1929. S. 230–231.

⁴³ Motylewicz J. Miasta ziemi przemyskiej... S. 95.

⁴⁴ Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie / wydane przez Bronisława Gorczaaka. T. V. 1513–1547. Lwów, 1897. № CCXIV. S. 251; № CCLIV, 278; № CCLXXXII, 296, 297, 305.

⁴⁵ Раніше 9 серпня, бо під цією датою акт комісії уписаний у книги Перемишльського гродського суду.

королівської комісії. В документі відзначено, що на частину цих земель зберігся «старий привілей від княжича Лева», а «раніше Дмитровичі були власністю панів Чурилів, і вже близько 50-ти років тому пан Чурило, дмитрівський зем'янин, спроваджував комісію з паном Спитком Йорданом, старостою перемишльським і вишнянським, дотримуючись рішення комісії від 1529 р.»⁴⁶. Пізніше Вишенське староство перебувало в управлінні Анни Могилянки (Чарнковської)⁴⁷. На початку XVII ст. належало Яну Щасному Гербурту (як і Мостиське), а по його смерті перейшло до Максиміліана та Ельжбети (з князів Заславських) Пшерембських, які видержавили його. У 1618 р. Вишенське староство дісталось на 3 роки Станіславові Міхаловському за суму 3000 зл. у рік⁴⁸. Даліше – Кориткам – Яну та Францішеку гербу Єліта. Пізнішим старостою був полковник Владислав Вільчковський⁴⁹. У XVIII ст. старостами у Судовій Вишні були Адам Михайло Жевуський гербу Кривда (пом. 1717 р.) та його син Михайло Юзеф Жевуський (1699–1769). Останнім – Фелікс Антоній Лось гербу Діброва (1737–1804).

⁴⁶ Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства... С. 952. Місцезнаходження документа невідоме. Список – ЦДАЛ. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 313. Арк. 1054–1056.

⁴⁷ Loziński W. Prawem a Lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku. Lwów, 1904. Т. 1. Czasy i ludzie. S. 327.

⁴⁸ Loziński W. Prawem a Lewem... S. 145.

⁴⁹ Владислав Вільчковський – полковник, довголітній поручник гусарської хоругви спочатку у Владислава Мишковського, згодом – в Олександра Михайла Любомирського та його сина Юзефа Кароля. Див.: Sowa J.J. „Dysponuję krwawą pracę moją”. Testamenty oficerów wojska koronnego z ksiąg grodzkich lwowskich z lat 80 XVII wieku // Biblioteka epoki nowożytnej. Hortus bellicus. Studia z dziejów wojskowości nowożytnej. Prace ofiarowane Profesorowi Mirosławowi Nagielskiemu. 5. II. 2016. S. 584.

IV. Соціально-економічний розвиток

Почнемо з того, була Судова Вишня містом чи містечком. Загалом історики ділять міста пізнього середньовіччя згідно таких критеріїв, як кількість мешканців, економічний потенціал, адміністративні функції тощо. Схем для поділів чимало: у них поселення згруповують згідно 4, 5 чи навіть 7 категорій. Проте одна справа – поділ істориків, інша – свідчення тогочасних джерел. У пізньому середньовіччя міста ділили на чотири категорії: «*civitates principales*» (головні міста), «*civitates et oppida secundi ordinis*» (міста другого порядку), «*oppida habenti fora annualia et septimanalia*» (міста з щорічними ярмарками і щотижневими торгами) і «*oppida non habentes fora*» (міста без ярмарків)⁵⁰. Судова Вишня, згідно цього поділу, належала до другої групи – «*civitates et oppida secundi ordinis*»⁵¹. Тобто, була містом у тогочасному поділі на міста і містечка. В пізніших джерелах з XVIII ст. у такому ж поділі Судова Вишня зберегла свої позиції⁵².

Ми не маємо інформації, аби бодай наближено підрахувати кількість жителів міста упродовж середини XIV – другої половини XVIII століття. Ті дані, що збереглися, дуже приблизні. Для прикладу, в середині XVII ст. у Судовій Вишні було 99 оподаткованих домів⁵³. Звісно, цей показник не дає можливості обрахувати приблизну кількість мешканців, застосовуючи коефіцієнт 5, як зазвичай роблять для християнських сімей. Відомо, що податки приховували. Деякі групи населення їх зовсім не сплачували. У містах, які управлялися магдебурзьким правом, проживали мешканці, які не визнавали зверхності міських влад, – шляхта, духовенство, підпорядковані їм мешканці юридик, а також євреї. Шляхта охоче поселялась у більших містах, рідше у невеликих, як-от у Судовій Вишні. Її привабливість можна пояснити вигідним розташуванням і проведенням тут сеймиків

⁵⁰ Bogucka M., Samsonowicz H. *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1986. S. 106.

⁵¹ Ibidem. S. 118.

⁵² Motylewicz J. *Miasta ziemi przemyskiej...*S. 38.

⁵³ Horn M. *Zaludnienie miast ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII w.* // RDSG. R. 1970. T. XXXI. S. 93.

Руського воєводства – у місті нуртувало політичне життя. З-посеред відомих постатей свій власний дім (дворики) тут мав Стефан Винницький, про що згадано в інструкціях вишенських сеймиків від 1666, 1667 та 1670 років⁵⁴. З них випливає, що Антоній Винницький (1600–1679, у 1676–1679 рр. – митрополит Київський, Галицький та всієї Русі) купив у вишенських міщан ділянку, на якій своїм коштом спорудив дворик, а згодом віддав братові Стефану⁵⁵. Польський дослідник А. Прохаска вказує на те, що доми Винницького у Вишні були звільнені від міських податків⁵⁶. Звичайно, були й інші мешканці шляхетського походження, проте виявити згадки щодо них непросто, тим паче, якщо це були нічим непримітні особи. Слід вважати, що одночасно у Судовій Вишні могло проживати декілька шляхтичів. Відомо, що на початку XVIII ст. у місті шляхті належали 3 об'єкти нерухомості⁵⁷.

Вишня ubi comitia funt Russicae nobilitatis. Так згадує місто у своєму «Описі старої і нової Польщі» («*Descriptio veteris et novae Poloniae*», 1585) Станіслав Сарницький – «Вишня, де сеймик є Русі шляхетства»⁵⁸. Звісно, шляхетські сеймики зробили місто відомим далеко поза межами Перемишльської землі та Руського воєводства. Правда, особливих дивідендів від таких велелюдних зібрань людей, які впливали на прийняття тих чи тих рішень, Судова Вишня не отримувала. Відомий знавець історії життя та побуту шляхти Руського воєводства Владислав Лозинський писав, що майже на кожному

⁵⁴ Балик Б. Інокентій Іван Винницький, єпископ перемиський, самбірський, сянницький (1680–1700). Рим, 1978. С. 28. Див.: *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego*. Wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego (далі – AGZ). Т. 21. *Lauda sejmikowe*. Т. 2. *Lauda wiszeńskie 1648–1673 r.* S. 438, 464, 545.

⁵⁵ Prochaska A. *Charakterystyka Metropolity Winnickiego* // *Przegląd Powszechny*. Kraków, 1922. Nr. 39.

⁵⁶ Prochaska A. *Walka Szumlańskiego z Winnickim* // *Przegląd Powszechny*. Kraków, 1920. Nr. 37.

⁵⁷ Motylewicz J. *Miasta ziemi przemyskiej*...S. 220.

⁵⁸ Див.: Вирський Д. *Землі Червоної Русі в «Описі давньої та нової Польщі» С. Сарницького (1585)* // *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Випуск XI–XII. Дрогобич, 2008. С. 123.

сеймику у Вишні приймалися ухвали і петиції щодо вина, у яких домагались то спрощень його доставки, то примусового зниження мита і навіть ціни, «бо чималі збитки несе шляхетський стан від подорожчання вина через дії plebeias personas»⁵⁹. Саме ж місто в інструкціях сеймиків з'являлось нечасто, але у всіх цих випадках йшлося про кризові явища в його житті. Так, в інструкції вишенського сеймику від 4 вересня 1630 р. шляхта констатувала зубожіння міста, що наступило унаслідок «частого гноблення стаціями жовнірів». Багато домів стояли пустками. Шляхта склала звернення через послів сеймику, аби король звернув увагу на тяжкість становища міста і звільнив його жителів від податків⁶⁰. Інше подібне звернення було направлено королю 16 грудня 1632 р. В інструкції викладено прохання про звільнення міста від солдатських стацій, оскільки через них місто «спустошене і зубожіле», у ньому немає добрих помешкань (gospód), а «obywatele» не мають ніяких вигод⁶¹. Вальний сейм задовольнив прохання у сеймовій конституції 1633 р. і Судова Вишня була звільнена від будь-яких форм перебування у ній військових загонів. З тексту зрозуміло, що «obywatele» – це власне шляхта, котра прибувала на сеймик («obywatele, na seymik przyjeżdżają») ⁶².

Рішення про звільнення міста від військових постів не виконувалось, про що дізнаємося з інструкції сеймику від 9 грудня 1636 року: «жовніри, на неї не зважаючи (на сеймову конституцію – М.Х.), по старому стягають з них (жителів Вишні – М.Х.) стації і доводять до крайнього зубожіння»⁶³. З такими ж вимогами послі вишенського сейму відправлялись до Варшави принаймні ще двічі – 27 січня 1638 р.⁶⁴ та на початку квітня 1640 р.⁶⁵ Військові кампанії коштували дорого, а утримання обозу лягало на міста непосильним

⁵⁹ Loziński W. Prawem a Lewem...S. 128.

⁶⁰ AGZ. T. XX. Lauda sejmikowe. T. I. Lauda wiszeńskie 1572–1648 / opracował Antoni Prochaska. Lwów, 1909. S. 292.

⁶¹ Ibidem. 337.

⁶² Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego. T.3 Petersburg, 1859. S. 392.

⁶³ «żołnierze na nie nie respektując po staremu stacye z nich wyciągają i do ostatniej nędzy przywodzą» (AGZ. T. XX. Lauda sejmikowe. T. I...S. 403.).

⁶⁴ AGZ. T. XX. Lauda sejmikowe. T. I...S. 416.

⁶⁵ Ibidem...S. 439–440.

тягарем. Збереглись дані про те, що впродовж 1702–1714 років, державці, «охороняючи згадане містечко», себто Судову Вишню, витратили 52 000 золотих, тобто в середньому по 4000 у рік. Ці кошти, як подано у документі, йшли на охорону міста від «імпетиції⁶⁶, ексторсії⁶⁷ та агравації⁶⁸» з боку шведських, московських і польських військ⁶⁹.

Те, що Судова Вишня нерідко отримувала звільнення від сплати податків і мит, засвідчує, наскільки часто місто опинялось у кризових для себе ситуаціях. Так, у 1504 р., польський король Олександр звільнив місто від податків на 8 років, що було зумовлено його значним занепадом⁷⁰. Неодноразово Вишня ставала жертвою нападів татар. Так, терени Перемишльської землі татарські загони атакували у вересні 1621 р., першими жертвами стали села неподалік Медики. Певні татарські групи рушили у сторону Судової Вишні, обходячи місто із західної частини. По дорозі декілька господарств кметів на Великому передмісті були зруйновані. Під час виконання маневру обходу Судової Вишні дійшло до сутичок з групою озброєних міщан. Одне із зіткнень завершилось для вишенців перемогою – татарський відділ (*torhak*) було розгромлено, а міщани до того ж здобули трофей – табун коней. Щоправда, цих коней пізніше украв ротмістр Брошковський, який очолював хоругву піхоти, яка знаходилась між 7 і 15 вересня у місті⁷¹. Зі скарги (суплікації) вишенський міщан,

⁶⁶ Імпетиція – домагання, в тому числі – домагання власних прав.

⁶⁷ Від лат. *extorsio* – вимагання.

⁶⁸ Від лат. *aggravation* – обтяжування.

⁶⁹ «...ochraniając pomienione miasteczko, tak od szwedzkiej, jako y Moskiewskiej, tudzież Saskiej, y Polskiego woyska impetycyi, extorzyi z aggrawacyey na ukontentowanie przechodzących chorągwi, generałów moskiewskich y szwedzkich, y innych officerów [...] woysk wszelkich: ujęcie traktamenta, donatywy, tak że y na załogi, bez których obejść się nie mogło, przez lat 13 jedno pieniądźmi, druga końmi ze wszystkimi porządkami, to jest rządami bogatemi, y kulbakami, dywdykami bogatemi, y innemi upominkami, niemniey zbożem, y leguminą wydali deproprio rachując na rok po 4000, przez lat 13 – 52 000». ЦДІАЛ. Ф. 181. Оп. 2. Спр. 2402. Арк. 28–28зв.

⁷⁰ Площанській В. Судова Вишня...С. 1.

⁷¹ Gliwa A. Dwa najazdy tatarskie na Ruś Czerwoną podczas wojny Rzeczypospolitej z Imperium Osmańskim w 1621 r. Zniszczenia i straty demograficzne na obszarze ziemi przemyskiej // Rocznik Przemyski. 2012. T. XLVIII. Z. 1. S. 14. Див.: ЦДІАЛ. Ф. 13. Перемишльський гродський суд, м. Перемишль, Перемишльської землі, Руського воєводства. Оп. 1. Спр. 339.

умщеної в текст люстрації 1629 р., довідуємося, що місто потерпіло від татарських набігів («*że natakowe częste inkursye Pogańskie*»), а тому перебувало у відчутному занепаді. Люстратор пише: «...прийшли до такої убогості...що не лише пляци, які ще пустими стоять, і які б мали побудувати, але і від домів уже збудованих доводиться їм відмовлятися...». Спустошення привели до того, що міщани відмовлялись від домів на ринку, ймовірно тому, що не могли сплачувати чиншу⁷².

Ще одну поразку татари потерпіли 1695 р. Жителі розповідають, що битва відбулась на східній частині міста, на пісках⁷³.

Судової Вишні не оминув відомий ватажок селянських бунтів Олександр Костка Наперський, один із прихильників повстання під проводом Богдана Хмельницького. Весною 1650 р. цей капітан у полку Криштофа Хувальта (Houwaldta) грабував шляхетські двори у Перемишльській землі. Серед іншого, напав у Судовій Вишні на старосту Францішка Коритка, забрав у нього 6500 дукатів готівкою, а також срібло, коштовності, багатий гардероб та інші дорогі речі. Обкрадений Коритко оцінив збитки на суму у 200 000 злотих⁷⁴. Чималі спустошення місто зазнало внаслідок нападу військ трансільванського воєводи Юрія II Ракоці з козацькими та татарськими відділами. Тоді руйнувань зазнала майже уся територія Перемишльської землі (за винятком північної її частини)⁷⁵. На сьогодні немає достатньо інформації, аби докладніше окреслити тогочасну ситуацію із спустошенням міста. Є дані із значно пізнішого часу: упродовж 1711–1713 рр. у Вишні були заселені 49 будинків, пустими залишались 6, а всього пустих ділянок (пляців) було 28⁷⁶.

⁷² «do takiej nędzy przyszli...tak że nie tylko place, które jeszcze puste leżą aby mieli pobudować, ale od domów już pobudowanych przyjdzie im ustępować, jakoż у w oczach naszych niemogąc już takey ciężkości ponosić, porzuciwszy w rynku domy swoje, wynieśli się gdzie indziej, szukając pożywienia». ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 247. Арк. 185–185зв.

⁷³ Площанській В. Судова Вишня...С. 1.

⁷⁴ Loziński W. Prawem a Lewem...S. 220.

⁷⁵ Motylewicz J. Miasta ziemi przemyskiej...S. 14.

⁷⁶ Див.: ЦДІАЛ. Ф. 14. Перемишльський земський суд, м. Перемишль, Перемишльської землі, Руського воєводства. Оп. 1. Т. 259. С. 399–446.

Окрім злигоднів, спричинених військовими діями, місто зазнавало потрясінь через стихійні лиха. Так, збитки від граду 1716 року послужили підставою для зменшення податків для міщан Судової Вишні⁷⁷. До чималих жертв призводили епідемії – на початку XVIII ст. у місті померло 30 міщан⁷⁸. Насамкінець – пожежі, протистояти яким у той час було важко. Як наслідок, пустими стояли від одного до трьох десятків домів, на що вказують дані з другої половини XVII – початку XVIII ст.⁷⁹

Про соціально-економічне життя Судової Вишні упродовж середини XIV – кінця XVIII ст. ми знаємо в основному те, що відображалось у люстраціях⁸⁰ та поборових реєстрах. Вперше місто згадане у люстрації з 1564–1565 рр., тоді ще не як окреме староство, а в складі Перемишльського. Наступні описи – у люстраціях з 1616 року⁸¹, 1628 р.⁸², 1629 р.⁸³, 1663–1664 рр.⁸⁴ та 1765 р.⁸⁵

Найперший опис Вишні уміщений в люстрації королівщин 1565 року⁸⁶. З тексту дізнаємося, що ні міщани, ні передміщани не сплачували

⁷⁷ Див.: AGZ. T. 22. Lauda sejmikowe. T. 3. Lauda wiszeńskie 1673–1732 r. S. 643 (45).

⁷⁸ Motylewicz J. Miasta ziemi przemyskiej...S. 16.

⁷⁹ Ibidem. S. 15, 16.

⁸⁰ Спеціальні господарські ревізії здійснювались королівськими комісарами з метою оцінки, в першу чергу, майна королівського домену. Люстрації королівщин відбувались періодично для оцінки їх прибутковості й подальшого оподаткування. Це були урядові акції, для проведення яких створювали спеціальні комісії. Див.: Люстрації королівщин українських земель XVI – XVIII ст. / уклала Р. Майборода. Київ, 1999. Список усіх люстрацій, де є описи Судової Вишні там же: С. 191–192.

⁸¹ ЦДІАУ (К). Ф. 1, оп. 1. Спр. 5. Арк. 445 зв. Оригінал.

⁸² Archiwum Główny Akt Dawnych w Warszawie (далі – AGAD). Metryka Koronna. Dz. XVIII. Sygn. 73d. S. 357–359. Урядова копія XVIII ст. Мікрофотокопія: ЦДІАУ (К). КМФ-15. Оп. 3. Спр. 303.

⁸³ ЛНБ ім. В. Стефаніка. Від. рук. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 247. Арк. 179–200. Засвідчений витяг 1785 р.

⁸⁴ Текст опублікований у: Lustracja województwa ruskiego 1661–1665. Cz. 1. Ziemia przemyska i sanocka / wyd. K. Ariamowski i W. Kaput. Wroclaw; Warszawa; Kraków, 1970. S. 93–137.

⁸⁵ AGAD. МК. Dz. XVIII. Sygn. 59. F. 36v-51. Оригінал.

⁸⁶ Люстрація королівщин в землях перемиській і сяноцькій з р. 1565. // Жерела до історії України-Руси / під ред. Михайла Грушевського. Львів, 1897. Т. 2. С. 86–89.

замкові чиншу, оскільки були звільнені від цієї повинності задля віднови міста. Далі у тексті читаємо:

«А що торкається різноманітних ремісників і горілчаної корчми, торгового, млинів, ставів, які є при місті, фільварку – то це все тримає пан краківський... Лише з ріллі, яку мають виміряну ланами, яких на Міщанському полі є півсотні, повинні з кожного лану у рік платити по 16 грошів; з замкового уряду вказали, що на війтівство мав йти шостий гріш».

В люстрації подані імена тих, хто володів землею (що у таких описах трапляється зрідка). По 0,25 лана мали Хведко Кунашів, Кунаш Гриньків, Іванко Захович, Проч Глинський, Якоб Юркович, Петро Новомецький, Петро Гутновський та Ігнат Хотимкович (Chwedko Kunaszow, Kunas Hrinkow, Iwanko Zachowicz, Procz Glynski, Iacob Iurkowicz, Piotr Nowomieszczi, Piotr Chuthnowski, Ihnath Chotimkowicz); по 0,5 лану – Гриць Баль, Стечко Палюх, Мисько Надиба та Солоняк (Hricz Bał, Steczko Palyuch, Mysko Nadyba, Sołoniak); на лані сидів лише Гриць Чедило (Hricz Czediło). Передміщани мали разом $23\frac{3}{4}$ лану і сплачували 16 грошів чиншу у рік. Кожен шостий гріш йшов війту. З городів (*ogrody*) мешканці Вишні сплачували чиншу 3 злотих і 28 грошів; з цієї суми кожен шостий гріш також отримував війт. Площа городів складала 37 ланів, проте вони не були зміряні (*«ogrodów na mieszkiem gruncie trzidziesci i siedm, alie yz nie pomierne ssq»*). Поле *«Kxieże»* – $9\frac{3}{4}$ лану. Звідси з лану сплачували по 16 грошів у рік, але з цього чиншу війту нічого не перепадало. Ще одна земельна ділянка, з якої війт не мав доходу, – поле на урочищі зване *«Zwiniacze»* – $3\frac{1}{4}$ лану, з якого платили по 12 грошів.

Наступний опис, у якому оприявлена Судова Вишня – люстрація 1629 року. Укладаючи її, королівські ревізори засвідчили насамперед, що увесь провент (*provent*), що належить для захисту міста (*pro munitione civitatis*), не може і не використовується у приватних цілях. Його частина призначалась на міську оборону – на гармати (*przysposoblenie armaty*) та інші оборонні засоби; інша частина – на озброєну охорону міста (*ustawicznego bez wszelakiej ochrony żołnierza*)⁸⁷. Далі записаний перелік усіх міських податків. «Згідно давнього

⁸⁷ ЛНБ ім. В. Стефаніка. Ф. 9. Спр. 247. Арк. 179 зв.

звичаю» з поля, з Загородів й городів сплачували 31 злотий і 3 гроші, з Великого передмістя – 12 зл. і 18 гр.; з міського поля, розташованого при землі плебана – 6 зл. 4 гр.; з передміського поля – 1 зл. і 6 гр.; з передміських лук – 5 зл. і 2 гр. Люстратори засвідчили, що міських рільників королівські люстратори звільнили від сплати чиншу у 2 зл. і 2 гр., оскільки цей податок, встановлений попередніми ревізорами, визнали «новим і несправедливим». З ремісників згадано три спеціальності – пекарів, які сплачували чинш на св. Мартина у розмірі 4 зл. і 24 гр.; м'ясників (24 зл.) і шевців (6 зл. і 12 гр.). Щорічний торговий чинш складав 12 зл.⁸⁸ Податки, сплачувані через три десятиліття, як засвідчила люстрація 1663–1664 рр., майже не змінилися. Таким же залишився розмір чиншу з полів, з Великого передмістя, з поля при землі плебана, з передміського поля (у тексті воно назване – поле *Zwiniacze*), для пекарів, м'ясників та шевців і щорічний торговий чинш. Лише з передміський лук стали брати на один гріш більше – 5 зл. і 3 гр.⁸⁹

З усіх люстрацій, в яких уміщений опис Судової Вишні, ревізія з 1663–1664 років є найінформативнішою. На той час посесором Вишенського староства був полковник Владислав Вільчковський⁹⁰. Текст люстрації наводить нам дуже цікавий факт, який у той час, напевно не був без прецеденту: бурмістр і райці заявили люстраторам, що не мають жодних привілеїв, які втратили у періоди збройних нападів на місто (*«przez różne inkursyje potracili»*)⁹¹. Люстраторам довелось звернутись до записів з 1627 р., на основі яких було встановлено, що місто посідало 100 ланів⁹². Звісно, з бігом часу місто втратило ці території; на момент укладення опису до нього належало 5,5 лану. Землі вишенського передмістя згадано окремо: передміщанам

⁸⁸ ЛНБ ім. В. Стефаника. Ф. 9. Спр. 247. Арк. 184–185.

⁸⁹ *Lustracja województwa ruskiego 1661–1665...* S. 93–137.

⁹⁰ *Ibidem*. S. 93.

⁹¹ *Ibidem*. S. 93.

⁹² Згадані 100 ланів місто Вишня отримало на підставі привілею про надання магдебурзького права з 26 березня 1368 р. Див.: ЦДІАУ. Ф. 123 (Магістрат м. Судова Вишня). Оп. 1, спр. 1, арк. 1–2. Привілей короля Казимира Великого, наданий Яну з Дембиці на вїтївство у м. Судова Вишня та місту на переведення його з польського на магдебурзьке право (26 березня 1368 р.; копія XIX ст.).

належало 22,5 лану⁹³. Як впливає з люстрації, деякі привілеї зберігали у себе передміщани. Бурмістр з райцями і міщани звернулися до люстраторів зі скаргою на передміщан, які буцімто переховували у себе привілей Владислава IV (з 20 липня 1647 р.). Як твердили позивачі, такі дії є протиправними, бо усі такі документи мають зберігатись у міській скрині⁹⁴. Передміщани оправдовувались тим, що привілей вони отримали у формі витягу (екстракту) у перемишльському гродзькому суді (причому, оплативши цю послугу – *«swoim własnym sumptem i kosztem»*), а оскільки вишенські міщани не вберегли свої привілеї, то, на їх думку, подібна доля чекала б і на цей. Люстратори, розглянувши справу, розпорядились щодо зберігання привілеїв в одному місці, мотивуючи рішення тим, що вони видавались на прохання насамперед міщан, і стосувались однаковою мірою і одних, і інших. Отож, за їхньою пропозицією, привілеї мали б зберігатись у бурмістра або у костелі⁹⁵.

Люстраторам зазвичай доводилося вислуховувати чимало скарг міщан і передміщан та відновлювати їхні давні права. Так, мешканці Судової Вишні представили до розгляду декілька привілеїв, зокрема привілей Яна Казимира з 15 квітня 1662 р., де, поміж іншим, старостам і державцям заборонялося чинити перешкоди міщанам у їхньому праві шинкувати горілку⁹⁶. Заборонялося монополізувати цю торгівлю; згадка в тексті про євреїв вказує про подібний інцидент в минулому. У випадку невиконання постанов привілею передбачалася конфіскація товару і штраф у розмірі 100 гривень. Люстратори підтвердили цей документ⁹⁷. Поза тим, міщанам було підтверджено право мати

⁹³ Lustracja województwa ruskiego 1661–1665...S. 93.

⁹⁴ «wazyli się przywilej [...] privata autoritate u siebie chować sine consensu miasta, co być nie powinno».

⁹⁵ «Nakazujemy aby tak ten przywilej, jako i insze wszystkie prawa i munimentna różne miastu i przedmieściu służące, w jednej skrzyni tu w mieście na miejscu pewnym u burmistrza albo w kościele, za kluczem jednym miejskim, a drugim przedmiejskim były chowane pod winą 20 grz. in casu contraventionis tej naszej ordynacji; której winy połowica zamku, a połowica miastu na obronę o poprawę mostów cedere ma. Czego JMP starosta jako wójt przestrzegać powinien, który jest patronus civitatis».

Lustracja województwa ruskiego 1661–1665...S. 96.

⁹⁶ «aby w palieniu [...] gorzałki mieszczanom żadnej perpedycyjej nie było».

⁹⁷ Lustracja województwa ruskiego 1661–1665...S. 94.

приватні бровари і солодовні. У цьому випадку люстратори покликались не лише на привілеї, але і на давній звичай («*podług zwyczaju dawnego*»). В тексті вписаний і перелік виробів: пиво, мед, горілка і наливки (*likwory*). Міщани мали право вільно користуватися млинами у межах староства для помелу пивного і горічаного солоду. З кожного півмірка певну частину солоду, «здавна призначену», вони мали віддавати двору⁹⁸.

Щодо вишенських млинів збереглося декілька згадок. 11 лютого 1633 р., у Кракові на коронаційному сеймі король Владислав IV дає згоду жовніру-ветерану Олександрові Фредру на покупку трьох млинів від їх тодішніх власників з пожиттєвим правом володіння. Усі вони розташовувались на вишенських передмістях. Перший млин названий Мніх, другий – Нижчий біля Тулиголов (*Dolny koło Tuligłów*), третій – Гришковський біля Дмитрович⁹⁹. Вдруге млини згадуються 1635 року – 20 квітня Владислав IV надав тому ж Фредрові дозвіл, згідно якого він міг уступити з пожиттєвого права на млин, званий *Krziskowy* (розташований під вишенським двором), та з сум, на ньому записаних, на користь мірошника Василя та його дружини Вахни (*Wachny*). Після внесення рішення до публічних книг королівства, подружжя мало отримати млин в пожиттєве володіння. Нові власники млина зобов'язувались віддавати дві міри вишенькому посесору, проте звільнялись від інших повинностей та робіт, як-от годування свиней чи доставка осипки¹⁰⁰. Вишенський посесор зобов'язувався усіляко допомагати мірошнику Василеві та його дружині у відновленні млину, переказуючи їм два гроші і дерево; самі власники на ремонт мали вносити один гріш. З цього ж часу зберігся привілей серадзького каштеляна Максиміліана Пшерембського, згідно якого збіжжя з власного шпихліра вишенські міщани могли молоти без зобов'язання віддавати за це третю міру, а також могли вільно ловити рибу під колами млину¹⁰¹. У другій половині XVIII ст. до міста належали

⁹⁸ Lustracja województwa ruskiego 1661–1665...S. 94.

⁹⁹ Metryka Koronna Władysława IV Wazy: Sumariusz księgi MK 180 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, z lat 1633–1635, kancelerstwa Jakuba Zadzika / Opracował Wojciech Krawczuk. Kraków 2015. № 17.

¹⁰⁰ Осипка – подрібнене ячмінне зерно. Використовувалось зазвичай для годівлі баранів та ягнят.

¹⁰¹ МК. Sumariusz księgi MK 180. № 751.

млини: Під містом, млин Мніх, млин на Борятині, млин Під двором¹⁰². У люстрації 1765 р. є дані про заходи щодо відновлення трьох млинів – на Мніху та Під містом (по три камені), а також у Борятині (два камені). Для млину на Мніху, окрім шарварку, призначено також грошову допомогу («ехрензу») у розмірі п'ятсот злотих на п'ять років¹⁰³.

Згідно люстрації 1663–1664 рр., щороку вишенські міщани були зобов'язані сплачувати підводний податок – по 6 флоринів (злотих) («*in quadruplo per fl. 6 daja*»). Наступний запис стосується коронаційного мита, яке вишенці ніколи не сплачували, і на момент складання люстрації не сплатили, оскільки місто зазнало великих руйнувань. У випадку оголошення загального шляхетського ополчення (посполитого рушення) Вишня, як й інші міста, повинна надати військовий віз («*wóz wojenny*»)¹⁰⁴. Вишенські міщани мали право так званого вільного мита, котре повинно було поступати на потреби оборони міста і ремонту доріг. Мито збиралося, як читаємо у тексті люстрації, з кожного навантаженого товарами купецького воза по шелягу, а також з волів і коней, котрих купці переганяли шляхом через Вишню на великі ярмарки¹⁰⁵.

Жителі міста мали певні зобов'язання і перед місцевим католицьким плебаном (посідав лан). Йому належала десятина з вишенських фільварків, а міщани і передміщани сплачували йому так зване мешне: 2 півмірки жита з чверті лану і 2 мірки вівса у перемишльській мірі¹⁰⁶.

З 1737 року маємо список осіб, які винаймали землю у Вишенському старостві, розташовану на Блоню та Діброві. Очевидно, тут йдеться головню про мешканців міста і передміщан (на що вказують згадані топоніми), а також сіл староства – передовсім селян із Борятини. Земельні наділи вимірювалися «замірами», на який

¹⁰² AGAD. Z. 4. Metryka Koronna. Lustracje, dz. XVIII, 73. S. 357.

¹⁰³ AGAD. Z. 4. Metryka Koronna. Lustracje, dz. XVIII, 59. Lustracya Dobr Krolewskich Starostw Woytostw soltystw w Woiewodztwie Ruskim a Ziemie Przemyskiej 1765. S. 38.

¹⁰⁴ Lustracja województwa ruskiego 1661–1665. Cz. 1...S. 94–95.

¹⁰⁵ Ibidem. S. 95.

¹⁰⁶ Ibidem. S. 95

припадало 30 лісок. Ліска (ляска) дорівнювала 75 м кв. З ліски сплачували по 2 гроші, а за замір – по 2 золотих. З Блоні і Діброви мешканцям староства винайняли 256 замірів та 26 лісок. У сумі з цієї землі сплачували 513 золотих та 22 гроші податку.

Розмежування земель, розташованих як у Діброві, так і на Блоні у році 1737, що належали Вишенському староству, найнятих людям¹⁰⁷
(Terminata¹⁰⁸ Pol pomieszczonych jak w Dąbrowie jako i na Błoniu w roku 1737 należących w starostwie Wiszyńskim najętych ludziom):

	Замір	Ліски		Замір	Ліски
1. Федір Довгун	2	12	32. Стефан Патрило	1	14
2. Олекса Чоба	1	15	33. Іван Патрило	4	12
3. Дмитро Ваць	6	11	34. Іван, син Гриця Тиндика	1	26
4. Іван Кадило	1	20	35. Гриць Тиндик	2	28
5. Войцех Жиляк	1	21	36. Федько Тиндик	4	–
6. Павло Артимович	2	3	37. Васько Тиндик	4	11
7. Дмитро Юрас	1	26	38. Грицько, син Івана Тиндика	3	16
8. Іван Штоньо	1	6	39. Іван Пукач	2	27
9. Данко Казан	1	15	40. Кость Івашків	1	28
10. Лючка Казечків	1	23	41. Михайло Хомишин	3	14
11. Лечиха Рачиха	–	24	42. Федько, син Мричків	1	10
12. Андрух Артимів	1	5	43. Гриць Захарка	7	7
13. Сенько Шот	3	14	44. Лесько Мацик	3	7
14. Андрух Рак	1	15	45. Федько Якимів	2	14
15. Василь Щудло	2	–	46. Василь Тиндик	2	–
16. Кость Рак	1	20	47. Микола Тиндик	–	21
17. Федко Щудло	1	23	48. Ілько Тиндик	4	16
18. Дмитро Міхал	4	21	49. Михачко Гуль	1	18
19. Федко Ярина	1	23	50. Федько Мамка	1	11
20. Петриха Мричиха	3	4	51. Тимко Петришин	1	23
21. Михайло Маргола	6	10	52. Василь Івашків	1	4
22. Васько Сарапа	1	14	53. Василь Артимович	3	5
23. Андрух Артих	1	14	54. Войціцький	2	24
24. Яцько Рак	3	24	55. Яцько Луць	5	16
25. Павло Рак	2	29	56. Іван Голдак	4	14
26. Федко Овчар	1	9	57. Андрій Кушик	3	12
27. Стефан Овчар	1	27	58. Шпилька	6	8
28. Іван Рак	1	15	59. Іван Прибегло	5	25
29. Юцький з братом ковалем	4	23	60. Василь Мечишин	1	6
30. Петро Олексишин	2	10	61. Базалія	4	24
31. Сенько Хрупа	1	3	62. Стефан Семчишин	4	24

¹⁰⁷ ЦДАЛ. Ф. 181. Оп. 2. Спр. 2402. Арк. 89–90.

¹⁰⁸ Terminata – від лат. *terminatio* – встановлення меж, розмежування.

	Замір	Ліски		Замір	Ліски
63. Федько Бехта	2	14	79. Дмитро Дигдало	1	6
64. Іван Гелеш молодший	4	–	80. Дацько Пейкало	5	15
65. Дмитро Бручка	–	25	81. Стефан Макаруха	1	10
66. Лавриха вдова	2	25	82. Федько Козуля	2	6
67. Федько Голован	4	26	83. Гринько Пекар	1	1
68. Федько Скурка	6	5	84. Бардин	4	4
69. Федько Смерека	6	2	85. Петро Бабій	2	8
70. Стефан Колодій	2	4	86. Петро Гнат	3	5
71. Іван Псюк	5	8	87. Василь Мельник	–	25
72. Іван Гнатишин	–	22	88. Гриць Макаруха	–	24
73. Ігнатій Смішко	1	5	89. Василь Козуля	1	–
74. Лейба, орендар Борятина	2	9	90. Іван Семчишин	–	21
75. Іван Луць	4	25	91. Федко Бенік	2	20
76. Андрух Козуля	4	24	92. Сенько Козуля	2	1
77. Яцько Артих	–	17	93. Костянтин Клос, вїйт	4	15
78. Гринько Смішків	1	2			

Останні дані з люстрації про Судову Вишню маємо з 1765 р., коли посесором був Антоній Лось. Згідно з нею, вишенські міщани сплачували чинш у 10 злотих та 10 грошів, міські і передміські різники – 24 зл. і 24 грошів, шевський цех – 6 злотих. З мешканців Великого передмістя річний чинш («*priveniencya*») становив 13 зл. 13 грошів. Найбільшим податком був так званий ставковий збір («*stawszczyzna*») – 800 злотих¹⁰⁹. До пункту річного чиншу («*proweniencya roczna*») також відносились старостинські оренди – як міські, так і передміські, зокрема, з трьох млинів, а також торгові мита, винайм старостинського дому для пропінації. Сума становила 425 злотих. Євреї, що мешкали у міст платили 200 злотих («*od żydów Komora w mieście mieszkających*»)¹¹⁰.

Традиційно не обійшлося без засвідчення жителями Судової Вишні перед люстраторами своїх прав і привілеїв: «Місто Вишня, вїйт і райці з поспільством цього міста...демонстрували свої привілеї від Найясніших польських королів, ласкаво їм надані, з дозволом шинкування горілок, виготовлення меду і пива, з вільним цих трунків

¹⁰⁹ AGAD. Z. 4. Metryka Koronna. Lustracje, dz. XVIII, 59. S. 36зв.

¹¹⁰ Ibidem. S. 36зв.

шинкуванням, лише аби чиншик щорічно ясновельможному панові старості по зл. 10 і гр. 10 виплачували, але до інших данин та повинностей не були притягвані»¹¹¹. У цій же люстрації міщани оскаржували податок «ставщицну», який сплачували на вимогу старости з трьох ставок у розмірі 800 злотих. Мешканці Судової Вишні заявили, що у цих ставках вони риби не ловлять, бо вони слабо зариблені, «оскільки тричі у тиждень у них ловлять рибу для старости». Міщани зізналися люстраторам, що погодилися на сплату цієї данини під тиском, зокрема декотрі з них були навіть ув'язнені (*«że więzieni będąc na te powinności podpisać się musieli»*). Староста, маючи чималий зиск від шинкування, чинив міщанам у цьому промислі перешкоди, зокрема, через свого орендаря¹¹². Зокрема, скарги стосувались змушування людей купувати напої лише у нього, яких просто виганяли з домів тих міщан, що також шинкували. Для цього використовувалися озброєні двірські відділи (*«do czego zwierzchność dworska kozaków przydaje»*)¹¹³.

1. Ремесло і торгівля

Ремесло і торгівля наповнювали щоденне життя малих міст і містечок змістом, відмінним від того трибу життя, який панував у селі. Адже праця на землі була звичною для багатьох міщан, проте навряд для більшості. Міста посідали небагато землі під рілля. Так, в другій половині XVII ст. Судова Вишня посідала 7 ланів¹¹⁴ (власне місто, не враховуючи передмістя). Ремісники, попри свій основний фах, також займалися сільським господарством. Їх не могло бути багато – локальний характер більшості ринків та загалом транзитний характер Руського воєводства спричинив до того, що цехи та окремі позацехові майстри задовольняли потреби виключно невеликої околиці. Товари продукувалися для щоденного вжитку/споживання, практично немає згадок про дорогі вироби, предмети розкоші. У Судовій Вишні до середини XVII ст. зафіксовано лише два цехи –

¹¹¹ AGAD. Z. 4. Metryka Koronna. Lustracje, dz. XVIII, 59. S. 38зв.

¹¹² Ibidem. S. 38зв.

¹¹³ Ibidem. S. 39.

¹¹⁴ Motylewicz J. Miasta ziemi przemyskiej...S. 205.

кушнірський 1570 р¹¹⁵. і шевський 1567 р¹¹⁶. У світлі податкового звіту 1628 р. у Судовій Вишні працювало 75 ремісників, діяли 5 млинів та 8 горілчаних котлів¹¹⁷. Видається дивним, чому через декілька десятиліть у місті працює так багато майстрів, які ніяк не могли бути об'єднані у 2 цехи. Історики дійшли висновку, що не всі цехи, що існували в XVI ст., були так чи інакше оприявлені в джерелах. Тим-то в Судовій Вишні їх було не 2 – шевців і кушнірів – а принаймні 5, оскільки є принагідні згадки про ткацький, різницький і кравецький цехи. У Вишні міщани мали ексклюзивне право на шинкування, оскільки у місті відбувались сеймики. Для потреб сеймиків працювали також пекарі, зокрема, дістаючи додаткові розпорядження щодо цього від старости¹¹⁸.

Після воєнного лихоліття середини XVII ст. кількість ремісників у містах Перемишльської землі у світлі ланового реєстру 1658 р. була скромною, у Судовій Вишні – лише двоє. У пізнішому реєстрі шосу з 1658 року зафіксовано уже 9 ткачів і 9 кравців¹¹⁹ (у 1651 р. за даними ланового реєстру кравців було 4). У середині XVII ст. у Вишні було 8 оподаткованих шевців¹²⁰. Цікаво, що згідно цехового статуту у місті могли одночасно працювати не більше 12 шевців¹²¹. Якщо взяти до уваги усі поодинокі згадки про шевців у Судовій Вишні упродовж 1589–1648 рр., то виявиться, що їх було 15. Очевидно ці дані істотно занижені. Відомо, що місцева влада охоче обманювала представників державного Скарбу, аби ті не оподатковували усіх ремісників¹²². Щодо

¹¹⁵ У 1664 р. мешканці Вишні показали люстраторам автентичний диплом Владислава IV, виданий 8 квітня 1641 р., яким король затвердив артикули кушнірського цеху, апробовані ще його попередниками у роках 1570 та 1590. Horn M. Lokalizacja cechów i specjalności rzemieślniczych w miastach ziemi przemyskiej i sanockiej w latach 1550–1650. S. 414.

¹¹⁶ Horn M. Lokalizacja cechów i specjalności rzemieślniczych...S. 414.

¹¹⁷ Horn M. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605–1633 na Ruś Czerwoną. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964. S. 158.

¹¹⁸ Motylewicz J. Miasta ziemi przemyskiej...S. 112, 76.

¹¹⁹ Ibidem. S. 116, 127, 134.

¹²⁰ Ibidem. S. 137.

¹²¹ Horn M. Rzemiosła skórzane w miastach ziemi przemyskiej i sanockiej w latach 1550 – 1650 // КНKM. 1972. R. XX, nr. 1. S. 80. Див.: Ustawa cechu z 1567 r. Metryka Koronna. Nr. 118. k. 507v.

¹²² Ibidem. S. 81.

інших ремісничих професій, то у місті в 1651 р. був один римар¹²³, загалом згадки в період з другої половини XVII і XVIII ст. дозволяють зафіксувати уже двох таких майстрів. У середині XVII ст. в місті були оподатковані два столярі, два ковалі та два слюсарі, і навіть палітурник. З середини XVII ст. є згадка про лазню¹²⁴.

М. Горнові належать приблизні підрахунки ремісничих напрямків, представлених у Судовій Вишні упродовж 1550–1650 рр.. Загалом він вказує на існування 26 професій, з яких на споживчий сегмент припадало 7, текстильний і одяговий – 4, шкіряний – 4, дерев'яний – 4, металевий – 3, будівництво і кераміку – 1, послуги – 3¹²⁵. Дослідник зауважував, що оскільки вони не виступали одночасно, то можна стверджувати про зникнення одних видів ремесел та появу інших¹²⁶. Можна говорити, що в різний період упродовж другої половини XVII і у XVIII ст. у Судовій Вишні було 8 цехів¹²⁷. У люстрації 1765 року названі кравецький, шевський, різницький, столярський, слюсарський, ткацький цехи¹²⁸.

Щодо купців дані набагато скупіші. Вони, очевидно, ще й занижені, як-от в поборовому реєстрі 1658 р., за яким у Вишні їх було лише двоє¹²⁹. Спеціалізації місто не мало, проте було транзитним пунктом, оскільки через нього проходили важливі торгові сполучення. Відомо, що місто брало участь у торгівлі шкірами, які з Перемишльської землі доставляли до Люблінської комори¹³⁰. Старости чи посесори могли заробляти на торгівлі збіжжям, як-от Владислав Вільчковський, котрий зібраний урожай зерна сплавляв річкою Вишнею до Сандомира, можливо, й далі¹³¹. Також поблизу міста проходив один

¹²³ Ibidem. Див.: Жерела до історії України-Руси / під ред. Стефана Томашівського. Львів, 1901. Т. 5. Матеріяли до історії Галичини. Акти з р. 1649–1651. С. 150.

¹²⁴ Motylewicz J. Miasta ziemi przemyskiej...S. 143, 145, 149, 150, 157, 160.

¹²⁵ Horn M. Lokalizacja cechów i specjalności rzemieślniczych...S. 421.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Motylewicz J. Miasta ziemi przemyskiej...S. 113.

¹²⁸ AGAD. Z. 4. Metryka Koronna. Lustracje, dz. XVIII, 59. S. 39.

¹²⁹ Motylewicz J. Miasta ziemi przemyskiej...S. 188.

¹³⁰ Ibidem. S. 193.

¹³¹ Sowa J.J. «Dysponuję krwawą pracę moją»...S. 585.

із т.зв. «волових» шляхів – «Королівський» – на Сілезію, а звідти – через Ополе і Вроцлав до німецьких земель. Ясна річ, були шляхи на локальні ринки; вони сполучали до семи міст¹³². В Судовій Вишні відбувались щотижневі ярмарки та торги – один на свято Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці, другий – на Святого Миколая, пізніше – третій торг на Святого Якуба, відтак до перших двох ще два – на урочистість Найсвятішої і Нероздільної Трійці грецького обряду, або ж на «Празник святої Трійці Руської», а другий на урочистість Святої Ядвіги, або ж на «Покрови Руської».

Загальноприйнятим є твердження про кризу ремесла та торгівлі на початку XVIII ст. Вона була спричинена реквізиціями, контрибуціями і грабежами (особливо у період Північної війни) з боку військових загонів. Ремісникам було важко сплачувати податки, вони покидали цехи і працювали в юридиках. Пристановищем для вишенських купців стали «chałury porowskie»¹³³. Можна припустити, що вже в період отримання містами магдебурзького права та створення нових міст був запущений механізм, який не давав їм змоги розвинути, – їх було забагато. Недаремно дослідники однією із причин, що призвели до занедбаності міст і містечок, вважають густу міську мережу, що виникла у декілька етапів, головню упродовж пізнього середньовіччя та в ранній новий час. Міста, розташовані неподалік, підривали одні одним торгівлю. Друга важлива причина економічної кризи – зростаючий натиск на селян у формі панщини, який призводив до їх зубожіння. Відтак вони переставали бути споживачами локального ринку, орієнтуючись на самодостатню господарку¹³⁴. Все це вело до стагнації ремесла. Звісно, цей процес відбувався поступово упродовж десятиліть.

М. Горн стверджує, що кризу польської торгівлі, симптоми якої були очевидними у першій половині XVII ст., спричинили не війни, і не епідемії, а передовсім політика шляхти, яку він характеризує як

¹³² Horn M. Handel wolami na Rusi Czerwonej w pierwszej połowie XVII w. // RDSG. 1963. T. XXIV. R. 1962. S. 83.

¹³³ Motylewicz J. Miasta ziemi przemyskiej...S. 112.

¹³⁴ Baranowski B. Życie codzienne małego miasteczka w XVII i XVIII wieku. Warszawa, 1975. S. 5–6.

егоїстичну й антиміську. Згубний вплив мала передовсім податкова політика. Йдеться про заборону привозу власним купцям іноземних товарів до Польщі, звільнення від податку щодо ввозу і вивозу товарів тих осіб, що належали до шляхетського стану, утримання внутрішніх податків, що утруднювало місцеву торгівлю, самовільне стягання від купців додаткових виплат старостами чи орендарями, накладання шляхтою на купецькі каравани не передбачених правом податків і мит, брак безпеки і часті грабежі на дорогах¹³⁵.

**Підтвердження короля Яна Казимира привілею короля Сигізмунда
Августа від 1553 року, наданого місту Вишні на встановлення
щорічних ярмаркових днів (13 березня 1668 р.)**

Ми, Ян Казимир, з Божої Ласки король Польщі, великий князь Литовський, Руський, Пруський, Мазовецький, Жмудський, Інфлянтський, Смоленський, Чернігівський, а також Шведів, Готів і Вандалів дідичний король

Нинішнім привілеєм нашим усім і кожному зокрема, кого це стосується, публічно вчиняємо. Оскільки з щастям обивателів добро триває у батьківщині і будь-що, що підданам є наділено, не так для них, як власне для самого князя, що наділяє, і для Речі Посполитої зазвичай є пожитком. Отже, Ми, коли привілей найяснішої пам'яті Сигізмунда Августа, нашого найдорожчого попередника, на пергаменті в польському ідіо виданий, власноручно, через найпреподобнішого в Христі ксьондза Яна Пшерембського, Королівства Польського підканцлера, підписаний, пошкоджений вологою та майже подертий, який без усякого сумніву слугував місту нашому Вишні і встановлював щорічні торги в тому ж місті, згідно з його змістом: В ім'я Боже, Амінь! Для вічної пам'яті! Ми, Сигізмунд Август, з Божої Ласки король Польський, великий князь Литовський, а також земель Краківської, Сандомирської, Серадзької, Ленчицької, Куявської, Руської, Пруської, Мазовецької, Жмудської, Хелмна, Ельблонга, Помор'я і т.д. пан і дідич. – Нинішнім нашим привілеєм усім і кожному зокрема, кого це стосується, що зараз живуть, так для майбутніх поколінь публічно вчиняємо.

¹³⁵ Horn M. Horn M. Walka klasowa i konflikty społeczne w miastach Rusi Czerwonej w latach 1600–1647 na tle stosunków gospodarczych. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1972. S. 55.

Оскільки нашими попередниками були встановлені щорічні торги в місті нашому Вишні, один на свято Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці¹, другий – на Святого Миколая², Ми, на просьбу ясновельможного пана Петра Кміти з Висьніча, краківського воєводи, нашого королівства маршалка, старости краківського, перемишльського і т.д., бажаючи з приводу зростання міста зробити долю його кращою, щорічний третій торг на Святого Якуба³ у тому ж місті Вишня, за звичаєм інших земель і міст наших, що лежать по-сусідству, так, аби вільно було усім і кожному зокрема, обох статей людям, якого б не були фаху, гідності і стану, для продажі і купівлі, для всіякого роду торгівлі і для обміну товарів до цього ж міста заїжджали. Нехай у взаємних справах й інтересах Нашої і наступників наших опікою користуються і нею тішаться, хіба б такими були, що їм у праві й уставах цієї опіки було відмовлено. В доказ цього й засвідчення печатка Наша до цього привілею є додана. Даний у Кракові, *Feria Rninta ante Domini sam Reminiscere proxima*. R-p. 1553, панування Нашого року 24. В присутності преподобного у Христі ксьондза пана Миколая Дзежидовського, архієпископа Гнезненського, папського легата і нашого королівства примаса, Анджея Зебжидовського, краківського Яна Дроєвського, Анджея Чарнковського, познанського номіната, Якуба Ухавського Холмського єпископів; а також ясновельможного пана Петра Кміти з Вишніча, Нашого королівства найвищого маршалка і старости краківського і перемишльського і т.д.; Миколая Отновського з Фельштина, сандомирського старости, Мартина Зборовського, калішського старости і т.д. і т.д. і багатьох інших, гідних довіри, що при тому були присутні. Даний через ясновельможного Яна Пшерембського, королівства нашого підканцлера, вірно нам милого. Ян Пшерембський, Королівства Польського підканцлер. Підпис. – Реляція ясновельможного пана Яна Пшерембського, Королівства Польського підканцлера. Була занесеною до [...]. Покірне прохання через певних консіліяріїв наших, які зараз знаходяться біля Нас, в імені мешканців згаданого міста Вишні у воєводстві ... для того, аби ми зволили вище наведений текст привілею нашим королівським повноваженням підтвердити, зміцнити й відновити. Цю просьбу, як слушну, Ми, ласкаво погодившись, цей привілей підтвердити, зміцнити й відновити належно визнали. Також, згідно повноти нашої королівської влади (наскільки це не перечить правам королівства), підтверджуємо, зміцнюємо, ратифікуємо і відновляємо нинішнім привілеєм, визначаючи йому силу і вагу повинності. Щоб згадане місто наше Вишня до більшого

зросту могло дійти, зокрема, будучи через напади різних неприятелів королівства нашого в достатку своєму підупале, охоче погодились на покірну просьбу ясновельможного пана Владислава Вільчковського, вишнянського старости, аби до вище зазначених двох, окрім цього ще два нові щорічні торги додали, зокрема, на урочистість Найсвятішої і Нероздільної Трійці грецького обряду, або ж на «Празник святої Трійці Руської», а другий на урочистість Святої Ядвіги, або ж на «Покрови Руської»⁴, які щорічно за звичаєм інших земель і міст (без збитків для сусідів) мають відбуватися, надаючи їм з особливої ласки Нашої усіяких вольностей, прерогатив і прав. На доказ цього привілей цей власноручно підписуємо і надаємо до нього королівську печатку.

Даний у Варшаві, 13 дня, місяця березня, року Божого 1668, в 20 рік панування нашого над Польщею, в 21 – над Швецією.

Ян Казимир, король
(власною рукою)

Підтвердження привілею найяснішої пам'яті Сигізмунда Августа на річні торги для міста Вишні. Окрім цього, надання до давніх двох нових щорічних торгів.

Примітки

¹ У Католицькій Церкві вшановується 8 грудня.

² У Католицькій Церкві вшановується 6 грудня.

³ У Католицькій Церкві вшановується 25 липня.

⁴ «Покрова Руська» та день вшанування Ядвіги Сілезької припадають на 16 жовтня.

2. Суспільні конфлікти

У Судовій Вишні упродовж XVII ст. конфлікти між міщанами і старостами та державцями були звичайною справою, яка не вирішувалась роками¹³⁶. Найодіознішим вишеньським старостою був, без сумніву, Ян Коритко, конфлікт якого з міщанами тривав не один рік. Діставалось також і селянам із сусіднього Борятини¹³⁷. Родовим

¹³⁶ Horn M. Walka klasowa i konflikty społeczne...S. 132.

¹³⁷ Для прикладу див. документи № 146 (с. 197–198), 152 (с. 205–207), 156 (с. 213), 157 (с. 214), 170 (с. 230–232) та 180 (с. 245–247) у збірнику: Селянський рух на Україні 1569–1647 рр.: збірник документів і матеріалів / упорядники: Г.В. Боряк та ін.; редакційна колегія: М.Г. Крикун (відповідальний редактор) та ін. Київ, 1993.

маєтком львівського ловчого Коритка, який став посесором Вишенського староства у 1624 р., були Дмитровичі¹³⁸. Взаємини між ним і мешканцями міста не склалися з самого початку: його привітання, виголошене з ратуші, зустріли доволі прохолодно («*kilka talarów jedno złożyło*»)¹³⁹. Така поведінка розгнівила одіозного посесора, який розпустив міський уряд. Міщани відповіли делегацією до Варшави, а Коритко розпочав репресії щодо непокірних вишенців¹⁴⁰. Відтворити усі перипетії протистояння неможливо, проте декілька важливих свідчень збереглося. У квітні 1625 р. до Варшави вирушила ще одна делегація із Судової Вишні. Навздогін Коритко вислав своїх людей, очолених бурмістром, лояльним старості, Матяшем Бабіцьким, але намарно. З Варшави делегати привезли лист безпеки (*залізний лист, глейт безпеки*) та обіцянку, що ця справа буде розглянута. Ян Коритко організував напади на дома непокірних міщан, щоправда, зустрів у них лише їхніх дружин. Чоловіки, очікуючи на помсту старости, переховувались деінде. Коритковим гайдукам вдалося знайти лише одного делегата – Павла Скопка, який переховувався на кладовищі¹⁴¹.

Схилити на свій бік міську владу для Коритка не стало проблемою. Принаймні, уже в середині 20-х років XVI ст. адміністрація була цілком

¹³⁸ Ян Коритко гербу Єліта (Jelita) був львівським стольником і судовим комірником (виконавцем). Див.: Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S.J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza. W Lipsku, 1840. T. 5. S. 256. ЛНБ ім. В. Стефаника. Ф. 9. Спр. 247. Арк. 179 зв.; Horn M. Walka klasowa i konflikty społeczne...S. 135. Термін «starosta wyszeński» щодо Коритка з'являється у джерелах з 1631 р. Коритки осіли в Перемишльській землі давно. У Люстрації з 1589 р. вказано, що в домінію Коритків входили Дмитровичі, Кульматичі, Заріччя і Конюшки. Див.: Jabłonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. VII. Cz. 1. Ziemie Ruskie. Ruż Czerwona. Warszawa, 1902. S. 15.

¹³⁹ Коритка подібно ж зустріли у с. Борятині – «za przyjechaniem jego do dzierzawy z pokłonem go nie przywitali», за що шляхтич розпочав проти селян репресії. Loziński W. Prawem a Lewem...S. 366.

¹⁴⁰ Крім ув'язнень, декількох міщан жорстоко побили (Sidora Dżugałę, Iwana malarza, Szymona garncarza, Pawła kowala i Gabriela) Horn M. Walka klasowa i konflikty społeczne...S. 135.

¹⁴¹ Horn M. Walka klasowa i konflikty społeczne...S.136.

за старостою, що засвідчує заява про скарги, які відтепер не мали направлятись на розгляд до Львова чи Кракова, як завжди, а розглядатись старостою. Це викликало чергові протести. Бурмістр і райці пригрозили міщанам, що позбавлять їх права шинкувати горілку¹⁴². У другій половині 1625 р. з'являлись чергові глейти безпеки і вимоги до старости. Коритко ж придумав нове джерело зиску: повідбирав у священників їх ґрунти й луки, аби потім винаймати їх тим купцям, що переходили цими теренами, провадячи свої стада волів на великі ярмарки¹⁴³.

Напередодні нових виборів міської влади знову розпалився конфлікт. З тексту люстрації 1629 р. випливає, що вишенський староста Ян Коритко не хотів призначати ні міського уряду (райців), ані лендвійта. Очевидно термін урядування бурмістра і райців добіг кінця, і між міщанами й старостою виникла суперечка. Оскільки люстратори зобов'язали його зробити це протягом двох тижнів, виходить, що місто було фактично позбавлене органів самоврядування. У випадку, якби староста відмовився, то люстратори, аби місто не залишилось без управління (*«że tam nie może być żadna securitas ani Commodum Reipublica»*), самі мали б призначити на райців міста достойних і заможних міщан (*«ludzi dobrych osiadłych, przystoynie żyjących»*), а саме – Матиса Лечка (Matysa Leczka), Валенту Вичка (Walentego Wyczka) і Лукаша Сцепучку (Łukasza Ściepuczkę); четвертого райцю міщани мали обрати самостійно (*«według prawa swego u zwyczajów dawnych»*). Лендвійтом люстратори назначили Блажця Родаковича (Właźcia Rodakowicza)¹⁴⁴. Цікаво, що Родакович поруч з шевцем Міськом був оскаржений 7 травня 1625 р. вишенським війтом Станіславом Цемежом і райцем Станіславом Бабіцьким, через те, що вони організували у місті бунт, у якому взяло участь усе міське поспільство¹⁴⁵. Якщо б староста Коритко не визнав нової міської влади, міщани, про що запевнили їх люстратори, мають звертатися безпосередньо до короля по допомогу (*«...pod obronę Maiestatu*

¹⁴² Horn M. Walka klasowa i konflikty społeczne... S. 136.

¹⁴³ Ibidem. S. 137.

¹⁴⁴ ЛНБ ім. В. Стефаника. Ф. 9. Спр. 247. Арк. 182зв–183.

¹⁴⁵ Ibidem. S. 184.

Królewskiej Mości»). Усі наступні вибори повинні були відбуватись щорічно¹⁴⁶. У М. Горна знаходимо інформацію, що в 1629 р., усупереч волі державця Я. Коритка, судововишнянські міщани обрали нову міську владу, а призначених ним райців посадили у міську в'язницю. Подобиці цих виборів невідомі. В 1631 р. міщани склали у львівському суді обляту, у якій засвідчили, що Коритко, незважаючи на численні прохання мешканців міста визначити своїх кандидатів до міської ради, цього не зробив. А тому міщани визнали необхідним поставити на міський уряд тих осіб, які були визначені люстраторами («*na urząd radziecki te osoby, które są przez ichmościów pany lustratory...przybrawszy do nich według praw swoich jednego*»)¹⁴⁷. Очевидно, що вибори міського уряду міщани таки організували (згідно з приписами люстраторів), бо в 1634 р. маємо свідчення про те, що Коритко оскаржував бурмістра й райців. Отже, це не були його ставленики¹⁴⁸.

Люстрація 1629 р. містить ще одну скаргу вишенських міщан до короля, у якій йдеться про порушення їхніх прав місцевим старостою¹⁴⁹. Вона складається з чотирьох пунктів. У першому Коритка оскаржують за те, що він «не лише не захищає міщан», що мав би робити, як вважають жителі Вишні («*abyśmy mieli...ratunek, albo obronę od inszych ichmościów Panów okolicznych*»), але чинить їм кривду і закликає до таких дій свого орендаря¹⁵⁰. Подібну скаргу фіксував М. Горн з 1603–1605 рр., коли міщани і передміщани звинувачували державцю Яна Щасного Гербурта, який не захищав їх від посягань сусіда – Станіслава Коритка. Останній заволодів ділянкою міського ґрунту і знущався з тих міщан, які чинили опір такій сваволі¹⁵¹.

¹⁴⁶ ЛНБ ім. В. Стефаніка. Ф. 9. Спр. 247. Арк. 183зв.

¹⁴⁷ Horn M. Walka klasowa i konflikty społeczne...S. 137–138

¹⁴⁸ Ibidem. S. 138.

¹⁴⁹ М. Горн стверджував, що в Судовій Вишні боротьбу за свої права вели незалежно одна від одної дві групи населення: перша – міщани і передміщани; друга – плебс, репрезентований підміськими війтівськими загородниками. Horn M. Walka klasowa i konflikty społeczne...S. 134.

¹⁵⁰ ЛНБ ім. В. Стефаніка. Ф. 9. Спр. 247. Арк. 181-181зв.

¹⁵¹ Horn M. Walka klasowa i konflikty społeczne...S. 135. Вишенська міська влада також висловлювала обурення з приводу того, що Гербурт протегував русинів на

У другому пункті міщанської скарги старосту звинувачують у тому, що він забрав у передміщан велику кількість худоби, якої не повернув, а при ревізії удав, що повернув. Міщани наголосили, що ця справа ще не вирішена¹⁵². Видається, що вона розглядалася, можливо, за участі королівської комісії. Третій пункт скарги стосувався права рубати дерева у вишенському та бортятинському лісах, яке міщани, як стверджували, посідали із незапам'ятних часів. Коритко заборонив користуватися лісом, залишивши це право тільки за собою («...*sam wszystkie spustoszył, y do majątności swey dziedzicznej zwięź kazab*»)¹⁵³. Останній пункт супліки стосувався поля, що простягалось від Дмитрович, яке було у посіданні міщан (на підставі згаданого ними трибунальського декрету): староста забороняв засівати ці угіддя¹⁵⁴.

посади райців чи лавників. Така ситуація мала місце в 1611 р., коли всупереч волі діючого магістрату обрали на місця райців і лавників декількох міщан-русинів. Цей вчинок спровокував появу мандату короля Сигізмунда III (18 листопада 1611 р.). З реляції возного випливає, що міщани знехтували мандатом і, відчуваючи підтримку Я. Гербурта, обрали на міський уряд Івана, Федка, Мацька Пацлавського і Семена крамаря. Там же. S. 184. Очевидно, Гербурт протегував русинам у здобутті посад в магістраті з особистих розрахунків. Його важко запідозрити в особливих симпатіях русинам та нехтуванні католиків. Адже він, будучи вишенським і мостиським старостою, наділив оо. Домінікан у Мостиськах ланом поля (надання підтвержене 1616 р.). Див.: Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza. W Lipsku, 1840. T. 4. S. 353. З іншого боку, Гербурт був активним противником унійної церкви, створеної на Берестейському соборі 1596 р. У В. Лозинського читаємо: «В Добромилі, у містечках своїх староств, Судовій Вишні та Мостиськах, Гербурт енергійно протегує схизматиків, усеуає з міських урядів католиків, впроваджуючи схизматиків, всупереч королівським мандатам демонстративно агітує словом і ділом проти унії, переховує у себе схизматицького владику угорських русинів, прогнаного зі своєї дієцезії і т.п. Єпископ Селіньскі закидує його щораз то грізнішими листами і погрожує церковним прокляттям». Jozicki W. Prawem i Lewem...S. 199–200. В 1611 на сеймику у Вишні шляхта зустріла унійного владику Атаназія Крупецького з оголеними шаблями. У господі, де зупинився єпископ, відбулася сутичка, шляхтичі відкрили вогонь до прислуги Крупецького, а самого владику ганебно прогнали. Loziński W. Prawem a Lewem. T. 1. Czasy i ludzie. S. 296.

¹⁵² ЛНБ ім. В. Стефаника. Ф. 9. Спр. 247. Арк. 181зв.

¹⁵³ Ibidem. Арк. 181зв.–182.

¹⁵⁴ Ibidem. Арк. 182.

Чергові скарги знаходимо у люстрації 1663–1664 років. Перша із них, з якою міщани і передміщани Вишні звернулися до люстраторів, стосувалася намісників старости. Звернення підтримали бурмістр, райці і поспільство. Йшлося про підводи, які намісники вимагали на безплатній основі, причому експлуатуючи їх нещадно («*przez co im konie w drogach zdychają*»). Люстратори звільнили передміщан від цієї незаконної повинності, а також підтвердили їм і міщанам право рубати ліс, полювати і ловити рибу у р. Вишні¹⁵⁵. Наступною скаргою є маніфестація до панів Чурилів¹⁵⁶. З тексту дізнаємося, що Чурили привласнили 12 ланів поля, а також декілька сіл – Седлиська, Заріччя, Хоросницю, Рогізно і половину Тулиголов. Їхнім посесором став королівський секретар, львівський канонік Чурило. Новий власник заборонив вишенським жителям користуватися тамтешніми лісами. Чурилів оскаржили і щодо лану, названого Гутковським, який здавна

¹⁵⁵ Lustracja województwa ruskiego 1661–1665. Cz. 1...S. 97.

¹⁵⁶ Чурили гербу Корчак – рід, відомий принаймні з часів Казимира III. Чи не перша згадка стосується Андрія Чурила (1436–1447), власника 13 сіл, серед яких і Дмитровичів. Див.: Смуток І. Родовий склад шляхти Перемишльської землі у XV – початку XVIII ст. // Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego. T. V. 2013 (2014). S. 124. З 1518 р. маємо згадку про Андрія Чурила зі Стоянців, перемишльського каштеляна. Його ж раніше, в 1515 р., згадують як власника декількох сіл, серед яких – Дмитровичів, Волосткова та Королина. Див.: Jabłonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. VII. Cz. 1. Ziemie Ruskie. Ruż Czerwona. Warszawa, 1902. S. 130. Пани Чурили, згадані у скарзі – це сини сяноцького стольника Миколая Андрій, галицький підчаший, Миколай та Станіслав. У перших двох дітей не було. Третій син Станіслав був єпископом Ortosieńskim suffraganem Łuckim. Після його смерті маєтки родини, в тому числі і ті, які згадуються у люстрації, перейшли іншим власникам. Див.: Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S.J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza. W Lipsku, 1840. T. 3. S. 275–276. Чурили у зв'язку з Судовою Вишнею згадані серед іншого під 1602 р., коли відбулось розмежування земель між містом Вишнею та селом Дмитровичі. З тексту документа дізнаємося, що «раніше Дмитровичі були власністю панів Чурилів, і вже близько 50-ти років тому пан Чурило, дмитрівський зем'янин, спроваджував комісію з паном Смитком Йорданом, старостою перемишльським і вишнянським, дотримуючись рішення комісії від 1529 р.». Див.: Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства...С. 952.

належав місту, а також лук, які вони забрали у передміщан та залили ставом. З них, до речі, передміщани надалі сплачували чинш до двору, хоч і не користувались ними. Іншою ділянкою, незаконно привласненою Чурилами, були поля біля Заріччя (так звана Горонецька нива), що віддавна належали передміщанам, і використовувалися як пасовища. З тексту випливає, що скарга не була першою¹⁵⁷.

Боротьба за права та самоврядування тривала десятиліттями. Так, 12 грудня 1731 року король Август II звернувся листом до вишенського старости Михайла Жевуського у зв'язку з численними скаргами від жителів міста. Саму супліку підписали «бурмістр, райці і ціле поспільство, і передміщани». У ній йшлося про протиправне захоплення Жевуським «землі нашої королівської та міської», а також лісів, пасовищ, та про численні кривди, вчинені з боку Гелени Коморовської та її синів. Також у листі згадано про кривди, які чинив передміщанам якийсь єврей Юдкевич, проте вони не конкретизовані¹⁵⁸. В Вишні близько 1764 р. право судити міщан привласнив собі економ староства. Його суворі вироки викликали протест у формі скарги королівським люстраторам¹⁵⁹. У 1765 міщани року скаржились на відсутність вільного вибору райців і вїйта. Ці посади надавали лише тим, хто влаштував орендаря. Скарги посипались і на економа Старчунського, котрий чинить утиски міщанам – «як своєю прямою владою, так і накладенням обтяжливих податків». Зокрема, змушує міщан до відновлення ставу Мніх, хоча вони мали звільнення від цього згідно з королівськими привілеями та декретами комісії. Натомість, усі повинності щодо ставу званого Урбан, міщани виконували¹⁶⁰.

Насамкінець зазначимо, що конфліктів на релігійному ґрунті у Судовій Вишні не зафіксовано. Відомо, що у місті православні були цілком усунені від урядування¹⁶¹. Очевидно, єдиний випадок – коли

¹⁵⁷ Lustracja województwa ruskiego 1661–1665. Cz. 1...S. 98.

¹⁵⁸ ЦДІАЛ. Ф. 181. Оп. 2. Спр. 2402. Арк. 40-40зв.

¹⁵⁹ Motylewicz J. Miasta ziemi przemyskiej...S. 55–56.

¹⁶⁰ AGAD. Z. 4. Metryka Koronna. Lustracje, dz. XVIII, 59. S. 39.

¹⁶¹ Motylewicz J. Miasta ziemi przemyskiej...S. 99.

старостою був Гербурт. У своїх володіннях, в тому числі – Вишні, виступаючи проти унії, він енергійно підтримував православних проти католиків¹⁶².

До 1772 року у місті постійно перебував королівський староста. Після першого поділу Речі Посполитої австрійська влада ініціює процес розпродажу королівщин. Спочатку місто і деякі довколишні села набув Франтішек Стадницький (1742–1810)¹⁶³, а невдовзі, згідно контракту від 23 липня 1780 р., Вишенське староство було продане Антонію Щасному та Марії Лосям. Сума контракту склала 57.300 злотих¹⁶⁴. В історії Судової Вишні розпочалась нова епоха.

¹⁶² Цебенко О. Писемні історичні джерела як засіб пізнання морального образу Яна Щасного Гербурта // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. 2014. № 19. С. 156.

¹⁶³ Aftanazy R. Materiały do dziejów rezydencji / pod red. A. J. Baranowskiego. T. VIII a. Warszawa, 1991. S. 211.

¹⁶⁴ Czernyński K. O dobrach koronnych byłej Rzeczypospolitej polskiej. Wedle źródeł wiarygodnych. W II działach. Lwów, 1870. S. 216.

Висновки

Магдебурзьке право для Судової Вишні означало продовження її міської історії, проте уже в іншому форматі – поселення, згідно привілею, звільнялось від «юрисдикції всіх воєвод, каштелянів, суддів і підсудків та наших посадових осіб». Тобто, місто отримувало певний імунітет, зокрема – судовий, «як цього приписи німецького магдебурзького права в усіх своїх клаузулах, пунктах і артикулах вимагають». Задекларовані права, підтверджені та розширені у наступних королівських грамотах, на практиці неодноразово, чи вірніше – постійно порушувались як з боку старост, так і дідичів.

Роль магдебурзького права в історії українських міст залишається неоднозначною, хоча би тому, що воно передбачало появу у місті значимої католицької групи населення, яка власне і мала стати домінуючою. Це означало, що посади у міському самоврядуванні будуть розподіляти між собою поляки та німці, а на маргінесі опиняться інші, часто чисельніші групи, в першу чергу – українці. Тут також слід мати на увазі, що декларовані привілеями умови існування міського поселення на практиці були суттєво кориговані, особливо, коли йдеться про малі міста, яким і була Судова Вишня.

Переваги надання магдебурзького міського права для Судової Вишні очевидні. Передусім створювались потенційно хороші умови для розвитку ремесла та торгово-грошових операцій, ба навіть для еволюції громадських інститутів у довгій перспективі – міської ради і лави, де засідали міщани. На практиці потенціал міського самоврядування був грубо ущемлений з боку королівської адміністрації – старостів, а також війтів. Права міщан у державі, де шляхта мала стільки свободи, яка межувала з безкарністю, не могли бути дотримувані. Звідси – часті конфлікти, які у Судовій Вишні проходили чи не найгучніше в усій Перемишльській землі. Вони тривали десятиліттями, нерідко їх завершення було пов'язане лише із приходом нового старости. Що не гарантувало для міщан спокою – нова адміністрація зазвичай діяла у тому ж напрямку.

Становище української громади у Судовій Вишні в окреслений період не можна вважати упослідженим. Таке трактування було б явним перебільшенням. Те, що тут одним із перших на українських землях виникло церковне братство, свідчить про потребу громади в самоорганізації для захисту своїх інтересів. Історія міста у «магдебурзький період», хоч наразі відтворена ще дуже фрагментарно, дозволяє побачити активність українців

у громадському та культурному житті. Окрім церковного братства, слід наголосити і на існуванні української школи малярів-іконописців. Постійна польська та єврейська присутність у місті в «магдебурзький» період (та й пізніше) не залишила настільки яскравих зразків громадського та культурного розвитку.

В соціально-економічному житті Судова Вишня нічим прикметним не відрізнялась від решти королівських чи також приватних міст, які отримали магдебурзьке право. Міщани були зайняті ремісництвом та/або рільництвом. Ремесло, як і торгівля, було націлене на задоволення власних потреб і найближчої округи, що було притаманним тогочасним малим містам. Такий обмежений ринок не давав можливостей для стрімкого розвитку та збільшення міста. Певні дивіденди очевидно приносила транзитна торгівля – місто лежало на важливій торговельній артерії.

Політичний та економічний занепад Речі Посполитої призводив до підупадання малих міст. Наприкінці XVIII століття (та щонайменше у першій половині XIX ст.), у світлі офіційних джерел та подорожніх нотаток, Судова Вишня постає в односторонньо сірих тонах. Навряд чи можна підозрювати авторів цих свідчень в упередженості. Магдебурзьке міське право, згідно з яким міста отримували потенційно багатообіцяючі умови для розвитку, в тогочасних реаліях шляхетської Польщі та Речі Посполитої було суттєво обмеженим. «Магдебурзький період» для вишенських міщан був у певній мірі «пробиттям скляної стелі», у чому вони проявляли гідну поваги наполегливість.

Список використаних джерел та літератури

Джерела

Неопубліковані:

1. ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 247.
2. ЦДІАЛ. Ф. 13. Перемишльський гродський суд, м. Перемишль, Перемишльської землі, Руського воєводства. Оп. 1. Спр. 339.
3. ЦДІАЛ. Ф. 14. Перемишльський земський суд, м. Перемишль, Перемишльської землі, Руського воєводства. Оп. 1. Т. 259.
4. ЦДІАЛ. Ф. 123. Магістрат м. Судова Вишня. Оп. 1, спр. 1.
5. ЦДІАЛ. Ф. 181. Лянцкоронські, графи. Оп. 2. Спр. 2402.
6. Archiwum Główny Akt Dawnych w Warszawie. Z. 4. Metryka Koronna. Dz. XVIII. Sygn. 59. Lustracja Dobr Krolewskich Starostw Woytostw soltystw w Woiewodztwie Ruskim a Ziemie Przemyskiej 1765.
7. Archiwum Główny Akt Dawnych w Warszawie. Z. 4. Metryka Koronna. Lustracje. Dz. XVIII. Sygn. 73.

Опубліковані:

8. Архивъ Юго-Западной России. Кієвъ, 1883. Т. VI. Ч. 1. Акты о церковно-религіозныхъ отношеніяхъ въ Юго-Западной Руси (1322–1648).
9. Жерела до історії України-Руси / під ред. Михайла Грушевського. Львів, 1897. Т. 2. Люстрація королівщин в землях перемиській і сяноцькій з р. 1565.
10. Жерела до історії України-Руси / під ред. Стефана Томашівського. Львів, 1901. Т. 5. Матеріяли до історії Галичини. Акти з р. 1649–1651.
11. Селянський рух на Україні 1569–1647 рр.: збірник документів і матеріалів / упорядники: Г.В. Боряк та ін.; редакційна колегія: М.Г. Крикун (відповідальний редактор) та ін. Київ, 1993.
12. Akta grodzkie i ziemskie z czasow Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyckiego we Lwowie w skutek fundacyi hr. Aleksandra hr. Stadnickiego. Wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziaiu Krajowego. T. 20. Lauda sejmikowe. T. 1. Lauda wiszeczkie 1572–1648 r.
13. Akta grodzkie i ziemskie z czasow Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyckiego we Lwowie w skutek fundacyi hr. Aleksandra hr. Stadnickiego. Wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziaiu Krajowego. T. 21. Lauda sejmikowe. T. 2. Lauda wiszeczkie 1648–1673 r.

14. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego. Wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. T. 22. Lauda sejmikowe. T. 3. Lauda wiszeńskie 1673–1732 r.
15. Archiwum książąt Sanguszków w Siawucie / wydane przez Bronisława Gorczaka. T. V. 1513–1547. Lwów, 1897.
16. Jabłonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. VII. Cz. 1. Ziemia Ruskie. Ruż Czerwona. Warszawa, 1902.
17. Kodeks dyplomatyczny Małopolski / wydał i przypisami objaśnił F. Piekosiński. Kraków, 1887. T. III. 1333–1386.
18. Lustracja województwa ruskiego 1661–1665. Cz. 1. Ziemia przemyska i sanocka / wyd. K. Arłamowski i W. Kaput. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970.
19. Metryka Koronna Władysława IV Wazy: Sumariusz księgi MK 180 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, z lat 1633 – 1635, kanclerstwa Jakuba Zadzika / Opracował Wojciech Krawczuk. Kraków 2015. № 17.
20. Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane. T.3 Petersburg, 1859.

Література

1. Александрович В. Майстри «малих» осередків українського малярства історичного перемишльсько-львівського регіону першої половини XVII століття // Соціум. Альманах соціальної історії. 2013. Випуск 10.
2. Балик Б. Інокентій Іван Винницький, єпископ черемиський, самбірський, сяніцький (1680–1700). Рим, 1978.
3. Білоус Н. Магдебурзьке право // Енциклопедія історії України. У 10 томах. Київ, 2009. Т. 6.
4. Вирський Д. Землі Червоної Русі в «Описі давньої та нової Польщі» С. Сарницького (1585) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Випуск XI–XII. Дрогобич, 2008.
5. Водотика С., Савенок Л. Сучасні візії причин появи магдебурзького права в Україні // Чорноморський літопис. №10. 2014.
6. Войтович Л. Польський король Казимир III і боротьба за спадщину Романовичів // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2011. Випуск 46.
7. Войцешук Н. Археологічні дослідження басейну річки Вишня на Мостищині у 2011 році // Археологічні дослідження Львівського університету. 2015. Випуск 19. С. 142–173.

10. Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин у Західній Україні. Серія 1: 1361–1530 / М. Грушевський // Записки НТШ. 1905. Т. LXIII. № VII.
11. Гупало В., Булик Н. Розвідкові роботи в басейні р. Вишні // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 10. 2006.
12. Гречило А. Українська міська геральдика. Київ; Львів, 1998.
13. Драган М. Українські дерев'яні церкви: генеза і розвій форм. Частина I. Львів, 1937.
14. Зазуляк Ю. Навколо полеміки про феодалізм на Галичині XIV–XV ст. // RUTHENICA. 2006.
15. Ісаєвич Я. Найдавніші документи про діяльність братств на Україні // Історичні джерела та їх використання. Вип. 2. Київ, 1966.
16. Каплінська М. Архітектурно-містобудівні принципи регенерації ринкових площ історичних міст західного регіону України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури. Львів, 2015.
17. Каплінська М. Довгі ринки в історичних містах Східної Європи // Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». Серія: Архітектура. Львів, 2013. № 757.
18. Ключовський Є. Історія Польщі до кінця XV ст. Люблін, 2005.
19. Корчинський О. До питання про типологію оборонних укріплень городищ Верхнього Подністров'я VIII – початку XIV ст. // Фортеця: Збірник заповідника «Густань» на пошану Михайла Рожка. Львів, 2009. Кн. 1.
20. Коссак М. Шематизм Провінції св. Спасителя Чина св. Василя В. в Галиції и Короткий Погляд на монастири на Монашество Руске, от заведеня на Руси Віри Христової аж по нынешное время. – Львов, 1867.
21. Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу (Передрук із Записок Чина Святого Василя Великого. – Жовква, 1926. – Вип. 1 – 2. – С. 70 – 104) / Іван Крип'якевич // Лавра. – 1999. – № 5.
22. Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст. Дослідження, тексти. Львів, 2004.
23. Михайлюк Н. (Сестра Назарія, ЧСВВ). Короткий огляд жіночих василіянських монастирів Перемиської Єпархії // Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції. м. Львів, 24–25 листопада 2011. Львів, 2011.
24. Петегирич В. Олексій Ратич – дослідник пам'яток княжої доби Прикарпаття і Волині // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 10. 2006.

25. Петрик А. Боярські двори та економічне становище бояр Галицько-Волинської держави // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Випуск XI–XII. Дрогобич, 2008.
26. Петрик А. Угорська партія в контексті політичного розвитку Галицько-Волинської держави // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич, 2005. Випуск IX.
27. Площанській В. Судова Вишня (для монографій мсстностей въ Галиціи) // Слово. Р. XV. Ч. 25.
28. Рапов О. К вопросу о боярском землевладении на Руси в XII–XIII вв. // Польша и Русь: Черты общности и своеобразия в историческом развитии Руси и Польши в XII–XV вв. Москва, 1974.
29. Рудий В. Господарство та торговельні зв'язки населення Перемишльської землі в IX–XIII ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2002. Вип. 37/1.
30. Смуток І. Родовий склад шляхти Перемишльської землі у XV – початку XVIII ст. // Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego. T. V. 2013 (2014).
31. Терський С. Військово-оборонний комплекс східного кордону давнього Перемишльського князівства (за пам'ятками Мостиського району Львівщини) // Історико-культурна спадщина в демократичному суспільстві: сприяння діалогу, примиренню та відповідальності: тези II-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 17–18 квітня 2015 р. Львів, 2015.
32. Терський С. Середньовічні археологічні пам'ятки у Судовій Вишні на Львівщині: історія та перспективи дослідження // Historical and cultural studies. 2015. Vol. 2, Num. 1.
33. Цебенко О. Писемні історичні джерела як засіб пізнання морального образу Яна Щасного Гербурта // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. 2014. № 19.
34. Шуст Р. Слово про вчителя // Дмитрасевич Т. Благословляю вишенські стежини...: твори. Львів, 2016.
35. Aftanazy R. Materiały do dziejów rezydencji / pod red. A. J. Baranowskiego. T. VIII a. Warszawa, 1991.
36. Baranowski B. Życie codzienne małego miasteczka w XVII i XVIII wieku. Warszawa, 1975.
37. Bogucka M., Samsonowicz H. Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1986.

38. Czernyński K. O dobrach koronnych byłej Rzeczypospolitej polskiej. Wedle źródeł wiarygodnych. W II działach. Lwów, 1870.
39. Florek M. Osadnictwo grup ludności z terenu Węgier w Małopolsce i na Rusi Halickiej w XI–XIII w. w świetle źródeł archeologicznych i toponomastycznych // *Wczesne średniowiecze w Karpatach polskich* / red. Jan Gancarski. Krosno, 2006.
40. Gliwa A. Dwa najazdy tatarskie na Ruś Czerwoną podczas wojny Rzeczypospolitej z Imperium Osmańskim w 1621 r. Zniszczenia i straty demograficzne na obszarze ziemi przemyskiej // *Rocznik Przemyski*. 2012. T. XLVIII. Z. 1.
41. Gumowski M. Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku. Toruń, 1960.
42. Horn M. Handel wołami na Rusi Czerwonej w pierwszej połowie XVII w. // *RDSG*. 1963. T. XXIV. R. 1962.
43. Horn M. Lokalizacja cechów i specjalności rzemieślniczych w miastach ziemi przemyskiej i sanockiej w latach 1550–1650.
44. Horn M. Rzemiosła skórzanego w miastach ziemi przemyskiej i sanockiej w latach 1550 – 1650 // *KHKM*. 1972. R. XX, nr. 1.
45. Horn M. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605–1633 na Ruś Czerwoną. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964.
46. Horn M. Walka klasowa i konflikty społeczne w miastach Rusi Czerwonej w latach 1600–1647 na tle stosunków gospodarczych. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1972.
47. Horn M. Zaludnienie miast ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII w. // *RDSG*. R. 1970. T. XXXI.
48. Kaleciński M., Ostrowski J.K. Kościół parafialny p.w. Najświętszej Panny Marii Wspomożenia wiernych w Sądowej Wiszni // *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego* / red. Jan K. Ostrowski. Kraków, 1995. T. 3.
49. Loziński W. Prawem a Lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku. Lwów, 1904. T. 1. Czasy i ludzie.
50. Motylewicz J. Miasta ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVII i XVIII wieku. Przemyśl; Rzeszów, 1993.
51. Niesiecki K. Herbarz Polski, powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza. W Lipsku, 1840. T. 5.
52. Nowak B. Miasta czerwonoruskie w politycznym życiu królestwa za panowania Władysława Jagiełły // *Кризь століття: студії на пошану Миколи*

Крикуна з нагоди 80-річчя / редакційна колегія: Олексій Вінниченко (науковий редактор) та ін. - Львів, 2012.

53. Prochaska A. Charakterystyka Metropolity Winnickiego // Przegląd Powszechny. Kraków, 1922. Nr. 39.

54. Prochaska A. Walka Szumlańskiego z Winnickim // Przegląd Powszechny. Kraków, 1920. Nr. 37.

55. Schnür-Perłowski St. Cudzoziemscy w Galicyi (1787–1841). Kraków, 1902.

56. Sfrengu F. Hungarian's migrations to pannonian field in the light of the researches in the southern Poland // Analele Universităţii din Oradea. Istorie-Arheologie. T. XIX. 2009.

57. Sowa J.J. „Dysponuję krwawą pracę moją”. Testamenty oficerów wojska koronnego z ksiąg grodzkich lwowskich z lat 80 XVII wieku // Biblioteka epoki nowożytnej. Hortus bellicus. Studia z dziejów wojskowości nowożytnej. Prace ofiarowane Profesorowi Mirosławowi Nagielskiemu. 5. II. 2016.

58. Ungeheuer M. Stosunki kredytowe w ziemi przemyskiej w połowie XV wieku. Lwów, 1929.

Довідкові видання

Люстрації королівщин українських земель XVI – XVIII ст. / уклала Р. Майборода. Київ, 1999.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів: путівник / автори-упорядники: Ольга Гневишева та ін. Львів; Київ, 2001.

Науково-популярне видання

ХОМЯК Мар'ян Володимирович

**КОРОЛІВСЬКЕ ВІЛЬНЕ МІСТО ВИШНЯ
(1368–1772)
до 650-ї річниці надання магдебурзького права**

Комп'ютерне верстання: *Майя Яковенко, Ганна Сумик*
Дизайн обкладинки: *Василь Роган*